

הנחת תפילין בחול המועד

נתנאל זכריה

הקדמה

פשט המנהג בקהילות הספרדים וברוב קהילות האשכנזים שלא להניח תפילין בחוה"מ. במאמר זה נברר בס"ד את הראיות והשיטות לכאן ולכאן בדין זה. דין הנחת תפילין בחוה"מ לא נכתב במפורש בגמרא. נחלקו בו הראשונים והאחרונים כיצד לדייק לשון הגמרא בבלי וירושלמי. בע"ה נעשה סקירה על ארבעה מוקדים שמהם יש אפשרות להוכיח לנידון שלנו. ובס"ד בהמשך ניכנס יותר פנימה למכלול הראשונים על מקורות אלו, עד לפסיקת ההלכה.

א. שבתות ויו"ט יש בהם אות – האם חוה"מ בכלל?

הגמרא בעירובין (צו ע"א) מחפשת אחר דעה שסוברת שיש להניח תפילין בשבת, ומביאה את הדרשות של ר"ע ור' יוסי הגלילי לעניין זה וז"ל:
"ומאן שמעת ליה שבת זמן תפילין - רבי עקיבא. דתניא: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה - ימים ולא לילות. מימים ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר: לא נאמר חוקה זו אלא לענין פסח בלבד. ואלא הא דתנן: הפסח והמילה מצות עשה, לימא דלא כרבי עקיבא; דאי רבי עקיבא - כיון דמוקי לה בפסח, לאו נמי איכא, כדרבי אבין אמר רבי אילעאי; דאמר רבי אבין אמר רבי אילעאי: כל מקום שנאמר השמר פן ואל - אינו אלא בלא תעשה. - אפילו תימא רבי עקיבא: השמר דלאו - לאו, השמר דעשה - עשה. וסבר רבי עקיבא שבת זמן תפילין הוא? והתניא, רבי עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים - תלמוד לומר והיה לך לאות על ירך - מי שצריכין אות, יצאו אלו שהן גופן אות!".
וכ"כ בגמרא במנחות (לו ע"ב) וז"ל: "דתניא: ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, ימים - ולא לילות, מימים - ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, דברי רבי יוסי הגלילי; ר"ע אומר: לא נאמר חוקה זו אלא לפסח בלבד! נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' עקיבא; דתניא, ר' עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים? ת"ל: והיה לאות על ירך ולטוטפת בין עיניך, מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות!".¹

1. ועיין עוד בקידושין לה ע"א, מכילתא סוף פרשת בא י"ז, פסיקתא זוטרא סוף פרשת בא.

בגמרא נפסק שאסור להניח תפילין בשבתות וימים טובים. ר"ע (שנפסק להלכה על פי רוב המוחלט של הראשונים), למד שאין להניח תפילין בשבתות וי"ט בגלל 'שהן גופן אות'. ואולם לא מוזכר מפורש בתורה שיש אות ביו"ט². ואם כן יש לדון מה הוא האופן שבו האות מתגלמת ביו"ט³. כמו כן, לפי זה יש לדון האם חול המועד הוא בכלל יו"ט והיינו שגם בו יש אות, או שמא יו"ט לחוד וחוה"מ לחוד. ואם נאמר שגם בחוה"מ יש אות נפסק שאין להניח תפילין אף בחוה"מ על פי דרשתו של ר' עקיבא. אולם אם יש להבדיל ולחלק בין חוה"מ ליו"ט והיינו שבי"ט יש אות שאינה קיימת בחוה"מ, יהיה עלינו לפסוק שיש להניח תפילין בחוה"מ.

בתוספות במנחות (לו ע"א ד"ה יצאו) כתב על האופן של האות שבגללו אין להניח תפילין בשבתות וי"ט: "לא משום דאסירי בעשיית מלאכה דאפילו חולו של מועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות: בפסח דאסור באכילת חמץ ובסוכות דחייב בסוכה". והיינו שיש שתי אפשרויות: הראשונה, שהאות היא רק שאסור לעשות מלאכה [ולפי זה לכאורה התשובה האם חוה"מ בכלל יו"ט או לא, תלויה בשאלה האם איסור מלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא או מדרבנן שאם מדאורייתא אולי אפילו הכי יהיה פטור מלהניח שהוא נחשב ג"כ ליו"ט ואילו אם המלאכה אסורה מדרבנן הרי זה מנוגד ליו"ט שאסור מדאורייתא וחוה"מ אינו בכלל יו"ט ויש להניח בו תפילין⁴], ואילו השניה, שהיא מתגלמת לא רק בכך שאין לעשות מלאכה אלא גם בסימן המיוחד שיש בחג איסור חמץ וחייב בסוכה (ולפי

2. והר"ד (מנחות לו ע"א וכן בעירובין שם) הביא את דרשת ר"ע וכתב: "פירוש דכתיב גבי שבת כי אות היא וימים טובים איתקוש לשבת ונקראו שבתון" ע"כ. ונראה שכוונתו למה שכתוב בגמרא בר"ה ט ע"א ע"ש ועיין עוד בספרא אמור ט בסוף.

3. ועיין בדברים רבה (ליברמן) פרשת דברים: "ומפני מה נתן להם את השבת ואת המועדות, זכר ליציאת מצרים שעשה להם נסים, שהוציאם ממצרים ונהגם ארבעים שנה במדבר, ועשה מלחמתו, וכבש כל אותן המלכים והעממים, ונתן להם ארצם". שמשמע שהמהות של האות של השבתות והמועדות זה שנזכר שה' הוציא אותנו ממצרים. ועיין עוד ברוקח (סי' ל) ובבית יוסף (אר"ח לח) על מה שכתב על דברי בעל העיטור. וכן במשנה ברורה. שהמהות של האות היא יציאת מצרים.

ומאיך רבים מהראשונים כתבו שהמהות של האות היא "להכיר שהם מחזיקים בתורתו של הקדוש ברוך הוא" כלשונו של רש"י (עירובין צו ע"א ד"ה מי שצריכין). ואולם יש להמשיך לדון מה האופן שבו המהות הזו מתגלה.

4. ואחר העיון נראה שאין זה מוכרח שכן יש ראשונים שסוברים שאיסור מלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא ובכל זאת מחייבים בהנחת תפילין. וכן ההפך.

זה כיוון שגם בחוה"מ יש בהם מצווה גם הם בכלל יו"ט ואין להניח בהם תפילין). וכן הוא בתוספות בעירובין (צו ע"א).

דקדוק הלשון "שבתות ויו"ט" משמעו להוציא חוה"מ

ונראה שמפשט לשון הדרשה של ר"ע "יצאו שבתות ויו"ט שהן גופן אות" משמע ששבתות ויו"ט אינם כוללים את חוה"מ, מפני שבפשט לשונות הגמרא במקומות רבים, משמעות "שבתות ויו"ט" אינה כוללת את חוה"מ. יש לכך דוגמאות רבות, ואלו מקצתן: בברכות (מט ע"ב) כתוב שצריך לחזור כאשר שכח יעלה ויבוא או רצה והחלצנו 'בשבתות ויו"ט' בגלל שיש חובה לאכול בהם פת, ובגמרא בסוכה (כז ע"א) כתבו שאין חובה לאכול פת בחוה"מ. ובגמרא במועד קטן (יב ע"א) כתבו על עשיית מלאכה של גוי לטובת ישראל: "אמר רב מרשיא: וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי, לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים, דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם. אבל בחולו של מועד, דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם – אסור". ושם בהמשך: "תנו רבנן: אין מדיירין לא בשבתות, ולא בימים טובים. ולא בחולו של מועד". ובדוגמא זו אנחנו מוצאים, שיש חילוק מפורש בין שבתות ויו"ט לבין חוה"מ, והיינו שכאשר רוצים לדבר על חוה"מ כותבים אותו מפורש והגמרא לא יוצאת מנקודת הנחה שחוה"מ בכלל יו"ט. וכן משמע מירושלמי (מגילה פ"ד ה"א) "משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד"⁵ ובראשונים מי שכתבו להביא ראיה זו אלו הריטב"א (עירובין צו ע"א, ד"ה וכדעת הזה) והרי"ד (מנחות לו ע"ב, והביא ראיה ממגילה כא. בעניין מספר הקוראים בתורה) והרי"א⁶ (תפילין לז). ומו"ר רה"י הרב טל כתב שזהו הטיעון הראשי שבגללו יש להניח תפילין בחוה"מ⁷.

5. ועיין עוד בעירובין מג ע"א, וכן בפסחים נו ע"א, תוספתא ברכות ג ח, מסכת סופרים י א, ירושלמי פסחים פ"ו ה"א, משנה שבת קלט ע"א, משנה סוכה פ"ג מ"ב, ירושלמי נדרים פ"ח ה"א, מכילתא דר' ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש ז, שאילתא קע, ויקרא רבה בהר לד, פסיקתא דרב כהנא כז, אור זרוע ב תנג. ע"ש.

6. ועיין עוד בספר שרשי מנהג אשכנז (ספר שלם בעל כס 9000 עמודים שנכתב על סוגית הנחת תפילין בחוה"מ כתבו הרב בנימין שלמה המבורגר) עמ' 78-72.

7. וז"ל: "אם נבוא לבחון את משמעות הביטוי "יום טוב" כפי שהוא מופיע בש"ס, נמצא שהוא מופיע כ- 850 פעמים, והמינוח "מים טובים" מופיע כ- 90 פעמים, ובלמעלה מ- 99 אחוזים מהמקרים פשוט וברור שהכוונה לימים טובים סתם, ולא לחול המועד. אדרבה, כשרוצה הש"ס לציין חול המועד, יש לכך מינוח מיוחד - מועד (כפי שמופיע פעמים רבות במסכת מועד קטן). ויש להבין, שראייה זו היא מסתמא דלישנא של תנאים ואמוראים, ומהם ראייה לסוגייתנו. מסקירה זו עולה תמונת מצב ברורה, לפיה, כשכתוב בש"ס "מים טובים", אין

ואולם יתכן ויש לדחות, שכן אפשר להסתכל על זה כך: "דכל שלא נחלקו מיו"ט בפירוש הרי הוא בכלל" כמו שכתב בעל משנת חסידים (חושב מחשבות, מאמר תפילין דמארי עלמא פ' יד). אלא אולם אין זה כל כך קשה שכן יש מקומות רבים בהם כתוב שבתות וי"ט ולא מוזכר חוה"מ אולם פשוט שאין זה מדבר על חוה"מ. למשל: "אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד" (מגילה ז ע"ב), וברור הדבר שחוה"מ מותר במלאכה בעניין זה, ואין חילוק מפורש במשנה. ויש דוגמאות נוספות ועיין במקורות שהבאתי בהערה לעיל.

ואולם הריטב"א כתב להביא ראיה מנוגדת מהגמרא בסוכה (לח ע"א) שממנה דווקא משמע שהגמרא קוראת לחוה"מ יום טוב והיינו שאין לחלק ביניהם וז"ל המשנה: "מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול - לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו. לא נטל שחרית - יטול בין הערבים, שכל היום כשר ללולב".

ואומרת הגמרא: "אמרת: נוטלו על שלחנו, למימרא - דמפסיק. ורמינהו: אם התחילו - אין מפסיקין! - אמר רב ספרא: לא קשיא: הא - דאיכא שהות ביום, הא - דליכא שהות ביום. אמר רבא: מאי קושיא? דלמא הא דאורייתא, הא דרבנן... אלא אמר רבי זירא: לעולם כדאמרין מעיקרא, ודקשיא לך הא דאורייתא הא דרבנן - הכא ביום טוב שני דרבנן, עסקינן. דיקא נמי, מדקתני: מי שבא בדרך ואין בידו לולב, דאי סלקא דעתך ביום טוב ראשון - מי שרי" ע"כ.

וכתב על כך הריטב"א (שם): "הכא ביום טוב שני עסקינן דהוי דרבנן. פירוש בחולו של מועד... ואגב אורחין שמעינן דחולו של מועד יום טוב מיקרי מכיון דאסור בעשיית מלאכה והכי נמי משמע בריש פרקין, ובמסכת מגילה (ה ע"ב) אמרינן גבי פורים יום טוב לא קבילו עליהו ולפיכך לא נאסר (נ"א: לפי שלא יאסר) במלאכה, ומה שאין אנו אומרים בחולו של מועד בתפלה את יום טוב מקרא קדש הזה, לפי שעושין בו מלאכה בדבר האבד ושלא לזלזל ביום טוב ממש שיהיו סבורין שהם שוין בקדושה מכיון ששוין בשמותם. מפי מורי נר"י⁸.

הכוונה לחול המועד. לפי זה יש להסיק שר' עקיבא שמיעט בדרשתו שבתות וימים טובים, לא מיעט חול המועד, וממילא משמע שפסק שחובה להניח תפילין בחול המועד".

8. ויש לציין שהבאנו את הריטב"א לעיל בשיטת הסוברים שמבינים שיש לדייק מהלשון להוציא חוה"מ משבתות וי"ט ולכאורה יש סתירה בדבריו. ונראה שהתירוץ פשוט, מאחר והוא סובר להניח תפילין בחוה"מ נראה שהוא נוקט דעה שבפשט הלשון חוה"מ אינו בכלל כעיקר, ואילו הדוגמא שהוא מביא ממגילה וסוכה אינה דוגמא שמעידה על הכלל. ועוד יש ליישב שבמקום שהזכירו "שבתות וימים טובים" המשמעות היא דוקא ימים טובים ממש, (שכך משמע ממה שכתוב 'שבתות'). משא"כ כשמוזכר יו"ט שני בפני עצמו שיתכן שמדובר

וכן משמע מהגמרא בסוכה (כט ע"ב) גבי לולב הגזול והיבש, שאסור גזול גם ב"ר"ט שני ועיין במאירי שם שמסביר ש"ר"ט שני הכוונה לחוה"מ "וזה שתפש בלשונו יום טוב שני, מפני שכל הימים לעניין לולב יום טוב הם".⁹ והיינו כנ"ל שיש מציאות שהגמרא קוראת לחוה"מ י"ט. ועיין עוד בגמרא בפסחים (לו ע"א) ובר"י מלוניל (שם). ואולם יש לדחות הדחייה, שכן ס"ס הלשון של הגמרא זה י"ט שני ויש לומר שלמרות שהגמרות הנ"ל מדברות על ארץ ישראל הם אמרו י"ט על יום א' דחול המועד כיוון שבחוץ לארץ הוא נחשב י"ט שני. ואולם כשנחזור לנידון שלנו נאמר שבסתם אין חוה"מ יום טוב.

ואולם יש לדחות ראיה לשונית זו מכיוון אחר, דהגמרא בגיטין (נט ע"ב) כותבת לגבי זמנים שבהם מצויים רבים בבית הכנסת: "אמר רב מתנה: הא דאמרת בבהכ"נ לא, לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דשכיחי רבים, אבל בשני ובחמישי לא". ונראה לומר כי 'שבתות וי"ט' הכתובים כאן כוללים חוה"מ, שכן בתקופתם הזמנים בהם לא היו בבית הכנסת אלה היו ימי עבודה, ומאחר ואין לעבוד גם בחוה"מ נראה שהיו מצויים גם בחוה"מ הרבה אנשים בבית הכנסת.¹⁰ וכן משמע בגמרא בכתובות (קי ע"ב) "כתוב בספר בן סירא: כל ימי עני רעים, והאיכא שבתות וימים טובים! כדשמואל, דאמר שמואל: שינוי וסת תחלת חולי מעים". והיינו שיש אכילה לשובעה לא רק בשבתות וי"ט אלא מצווה לאכול ולשתות גם בחוה"מ ובגמרא בשבת (קמה ע"ב) כתוב "מפני מה מועדים שבבבל שמחים? - מפני שהן עניים". והיינו שהשמחה היא גבי כל המועד. ועיין עוד בביצה (טו ע"ב) בעניין חציו לה' חציו לכם שלהלכה נפסק שה"ה לחוה"מ ובגמרא זה מדבר על י"ט ומשמע שחוה"מ בכלל יום טוב בעניין זה. ועיין עוד בברכות (מב ע"ב) ובילקוט שמעוני (בהעלותך רמז תשי"ט "אספה ל").

ולמעשה בנידון זה יש צדדים לכאן ולכאן: מחד גיסא, באמת פשט לשון הגמרא ברוב מוחלט של המקומות בש"ס היא ששבתות וי"ט אינם כוללים את חוה"מ, ועוד שיש שלושה ראשונים (ריטב"א ר"ד וריא"ז) שדייקו מהלשון הזו של הגמרא. מאידך, רבים מהראשונים¹¹ ראו את הלשון הזו וכתבו שיש להניח

על חול המועד. ועל פי זה יש לומר גם לנדון דידן שאף שיש כמה מקומות שחוה"מ קרוי י"ט, מ"מ כשכתוב "שבתות וימים טובים" המשמעות היא מצומצמת.

9. ועיין עוד בראב"ה סימן תרנב. שכותב גם כן.

10. ואומנם נכון שאין זה מוכרח שכן גם בתקופתם היו עמי ארצות ויתכן שכמו בזמננו שרוב האנשים מגיעים דווקא ב"ר"ט עצמו כך גם בתקופתם. ולפי זה אין ראיה. ואיני מכריע.

11. ביניהם עיין בתוספות מ"ק יט. ד"ה ר' יוסי כאשר מציג את דברי בה"ג, וכן הרא"ש תפילין טז וז"ל: "ולרבי יוסי הגלילי דדריש מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וי"ט לדידיה ודאי חול

תפילין, לא בגלל שזה פשט הלשון הרווחת בש"ס, אלא על פי סברא אחרת כל אחד לשיטתו וכפי שנראה לקמן בס"ד. ומכך נשמע שזו אינה ראייה משמעותית עבור שאר הראשונים שלא התייחסו לכך. ועוד שסוף סוף קיימות דוגמאות בהן נשמע שחוה"מ הוא בכלל יום טוב, וגם אם תרצה לומר שהדוגמאות אינן מוכרחות, יתכן לומר שמה שר"ע כתב שבתות ויר"ט, הוא לא כתבם בדווקא אלא תנא ושייר ולא טרח לפרט את כל הדוגמאות (לכאורה לא כתב שיוה"כ בכלל ובכל זאת אין להניח תפילין ביוה"כ). ואף על פי כן, בהרגש נראה שיש נטייה בסברא יותר לכיוון שאכן יש משמעות לכך שפשט הלשון שבתות ויר"ט הוא לא כולל חוה"מ, ועל כן נראה שאומנם אין מכאן ראייה מוחצת אבל בהחלט נראה שראויה היא לצירוף.

ב. ההוכחה מהירושלמי

ידוע הדבר שכתביה שאינה לצורך המועד הינה מלאכה האסורה בחוה"מ¹² (ויש מחלוקת האם עשיית מלאכות בחוה"מ אסורות מדאורייתא או מדרבנן ולקמן נבאר את הנפקא מינה למחלוקת זו). אולם בירושלמי (וגם בבבלי כפי שנביא לקמן) מבואר שיש מציאויות שבהן הכתיבה מותרת.

בירושלמי (מועד קטן פ"ג ה"ד) כתוב: "מתני'. ...אין כותבין ספרים ותפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפי' בספר העזרה, רבי יהודה אומר כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה לעצמו תכלת לציצתו". ובגמרא שם בהמשך כתוב: "חד בר נש אובד תפיליו במועדא (יהודי אחד איבד את התפילין שלו בחוה"מ) אתא לגבי ר' חננאל (שהיה סופר בכדי שיכתוב לו תפילין) ושלחיה (ר' חננאל) לגבי ר' אבא בר נתן (שיורה לו מה ההלכה בעניין כתיבת תפילין בחוה"מ) א"ל (אותו יהודי לר' חננאל בשם ר' אבא בר נתן) הב לי תפילך וזיל כתוב לך (אסור לך לכתוב בשבילי תפילין במועד¹³, אולם מותר לך לכתוב לעצמך. אז תמכור לי את שלך וכיוון שלא יהיה לך, תוכל לכתוב לעצמך) א"ל רב (באו שניהם עם השאלה הזו אל רב, וענה להם:) איזיל כתוב ליה (אין צורך

המועד בכלל י"ט כיון שקרוי מקרא קודש". והיינו שבמפורש הוא מתייחס ללשון, ואומר שחוה"מ בכלל.

12. רמב"ם הלכות שביתת יר"ט פ"ז ה"ג. ופשוט.

13. כפי שיבואר בהמשך בס"ד, נראה שהסיבה לכך היא שר' אבא בר נתן אסר להתפרנס בכתיבה כדרכו בחוה"מ אף על פי שיש בזה צורך המועד, אלא התיר להתפרנס רק בשינוי כיוון שגם לצורך המועד אין להתפרנס כדרכו.

לעשות שינוי והערמה, כיוון שזה צורך המועד תוכל לכתוב לו תפילין מחדש). (מקשה הגמרא: מתניתא פליגא על רב כותב הוא אדם תפילין ומזוזה לעצמו הא לאחר לא? (והרי מפורש במשנה שמותר לאדם לכתוב תפילין רק לעצמו ומשמע שלאחרים אסור לכתוב?) פתר לה (רב) בכותב להניח (המשנה שאסרה לכתוב לאחרים, דיברה על מציאות שהוא כותב על מנת להשאיר את התפילין ולא להשתמש בהן במועד, אולם גם המשנה תודה שאם כותב התפילין לצורך המועד – כלומר כדי להניחם בחוה"מ, מותר אף לכתוב לאחרים)."

ולכאורה מפורש בדברי רב שיש להניח תפילין בחוה"מ שכן מבואר בדבריו שהסיבה שהוא מתיר לכתוב לאחרים היא בכדי להשתמש בהם במועד. וכ"כ הרבה ראשונים (שיש להביא ראיה מדברי רב כאן) ואלו הם (ואביא לשונותיהם בהערות): התוספות במועד קטן (יט ע"א) בשם הריצב"א¹⁴. והתוספות במנחות (לו ע"ב)¹⁵ והתוס' בעירובין (צו ע"א)¹⁶ והריטב"א (מועד קטן יט ע"א וכן בעירובין צו ע"א)¹⁷ והמרדכי (הלכות קטנות מנחות תתקסט)¹⁸. והר"ן (מועד קטן יח ע"ב). והרשב"א (ש"ת רלו

14. ד"ה ר' יוסי וז"ל: "אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא מן הירושלמי להתיר להניח דאמר בירושלמי חד בר נש אובד תפיליו... רב פתר לה בכותב להניח פירוש רב מעמיד המשנה להניחם אחר המועד אבל להניחם במועד שרי".

15. "עוד ראיה מירושלמי... רב פתר לה בכותב להניח ומסתמא רב (גרסינן כו') הוה סבירא ליה כהלכתא דשבתות וימים טובים לאו זמן תפילין אפילו הכי שרי לכתוב ולמכור תפילין בלא הערמה ולרבה בר בר חנה ע"י הערמה דכולהו אמוראי סבירא להו שבת לאו זמן תפילין רב חסדא ורבה בר רב הונא".

16. "אבל בירושלמי משמע דצריך להניח דגרס ההוא גברא דאבד תפילין... רב פתר להניח פירוש מעמיד המשנה שרצה להניח לאחר המועד אבל לצורך המועד יכול לכתוב אף לאחרים וכן עמא דבר".

17. לקמן אביא לשונו במועד קטן, וז"ל בעירובין: "ואחרים כתבו שהוא זמן תפילין דאשכחן בירושלמי שכותב אדם תפילין לעצמו במועד ואם לא היה זמן תפילין במועד היה אסור כדמוכח התם במכילתין, וליכא למימר דההיא אתיא כמאן דאמר שבתות וי"ט זמן תפילין, דדוחק הוא לאוקומי כל הנהו אמוראי דשרו לכתוב תפילין במועד (דשרו תפילין במועד) דלא כהלכתא דהא קי"ל כר"ע דאמר שבתות וימים טובים לאו זמן תפילין".

18. "ועוד ראיה מן הירושלמי דמ"ק חד בר נש... בכותב להניח פירוש לאחר המועד ויש לדחות דאליבא דר' יהודה דאית ליה ר"פ המוצא שבת זמן תפילין והכי אית ליה לר' מאיר, ומיהו אינו נראה דא"כ צריך לומר דהלכה שבת זמן תפילין ואיך יתכן לומר דרב יסבור דלא ככולהו אמוראי דהכא דס"ל שבת וי"ט לאו ז"ת ובפ' השולח אמרינן עבד שהניח תפילין לפני רבו יצא לחירות וא"כ ה"ה אשה דגמר לה לה דפטור וסתם משנה פרק מי שמתו נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ותפילין [וא"כ ע"כ שבת וי"ט לאו זמן תפילין והוה מ"ע שהזמן גרמא ולכן נשים פטורות] הלכך נראה ראיה גמורה מן הירושלמי דחול המועד חייב בתפילין".

[המיוחסות לרמב"ן]¹⁹. והרא"ש (תפילין טז)²⁰. אור זרוע (ח"א תפילין תקפט)²¹. תוספות ר' פרץ (עירובין צו ע"א) מביא את הראיה מהירושלמי ודוחה אותה ולקמן נביא את דבריו. הגהות מימוניות (על הרמב"ם תפילין פ"ד ה"י אות ט)²². סמ"ג (עשה כב תפילין)²³. האבודרהם (תפלות הפסח)²⁴. ועיין עוד ברשימה גדולה של ראשונים בספר שרשי מנהג אשכנז עמ' 48-53.

כיוונים לדחות הירושלמי

ויש שלושה כיוונים לדחות ראייה זו מהירושלמי:

א. שיטת הגר"א

הרמ"א (א"ח סימן לא) כתב שיש להניח תפילין בחוה"מ, והגר"א כתב לדחות את דבריו והתייחס לראיה מהירושלמי וז"ל: "ומירושלמי שהביאו תוס' במ"ק שם, ושם אין ראייה כלל, דשם אליבא דמ"ד שבת זמן תפילין כדקאמר שם מתניתין פליג' עלה דרב כותב אדם תפילין כו' לעצמו ופריק שם מתניתין

19. ויש לציין שהוא סובר שאין להניח תפילין בחוה"מ ובכל זאת סובר שיש להביא ראייה מהירושלמי וז"ל: "אבל בתוספות אמרו: שאינו מניח... וכן אני נוהג... והביא ראייה הרב ז"ל, בעל התרומה, מן הירושלמי. דגרסינן התם: ההוא גברא... ומסתמא, רבה בר בר חנה, ס"ל דשבתות וי"ט, לאו זמן תפילין נינהו. ואפ"ה, שרא לכתוב בחוה"מ, תפילין, בלא צורך פרנסה. א"כ לפי סברא זו, מותר להניח תפילין בחוה"מ. אמנם, אין אני נוהג כן, דס"ל: דחוה"מ, הוא עצמו אות, שהרי אסור בעשיית מלאכה".

20. וז"ל: "ועוד ראייה מירושלמי דפ' בתרא דמועד קטן חד גברא... פתר לה הכתוב פי' להניחם עד לאחר המועד לעצמו כותב במועד כדי שיהיו מזומנים לו להניחן לאחר המועד מיד אבל לאחרים לא. אבל להניחן במועד אף לאחר שרי ואין לדחות ולומר דרב סבר דשבת זמן תפילין הוא. דהא כולי אמוראי סברי דשבת לאו זמן תפילין הוא".

21. וז"ל: "אבל יש להביא ראייה מהירושלמי... ולא נהירא למדחי דסברי כר' יהודה דשבת וי"ט זמן תפילין".

22. "אמנם רבינו שמשון כתב שיש להניחם בחול המועד וכן רבינו ברוך בספר התרומה וכן רבינו שמחה דגרסינן בירושלמי... אבל להניח במועד אפילו לאחרים יכול לכותבם וכן הנהיגו כל רבותינו להניח תפילין בחול המועד".

23. "אבל בירושלמי (מועד קטן דף יב, ב) משמע שמניחין אותן... וכן פסקו רבינו שמשון ב"ר אברהם ורבינו יצחק בר רבי ברוך [ברוך ב"ר יצחק (בסה"ת שם)]."

24. "אבל הראיה הנכונה היא מהא דאמרי' בירו'.."

אליביה דרב, ומתניתין רבי יהודה היא דקאמר כותב כו' דס"ל שבת וי"ט ז"ת הן וע' נ"י שם בסוגיא דשם²⁵ ואין לדעה זו עיקר כלל".

הגר"א מסביר שכיוון שרב העמיד את היתרו לכתוב תפילין לאחרים בחוה"מ ע"פ דברי ר' יהודה במשנה, והיינו שהסביר שהמשנה לא קשה על דבריו אלא מה שהיא התירה לכתוב רק לעצמו הכוונה לצורך אחר המועד, אבל לצורך המועד מותר אף לאחרים. כל זה אליבא דר' יהודה שמבואר בעירובין (צו ע"א – ע"ב) שסובר שיש להניח תפילין גם בשבתות וי"ט, ואם כן, כיוון שלא נפסקה הלכה כמותו (היינו שנפסק שלא להניח בשבתות וי"ט) אין גם לפסוק הלכה כרב. ויוצא שאין להביא ראיה מדברי רב להנחת תפילין בחוה"מ.

קשיים בשיטתו

ראשית, רבים מהראשונים התייחסו בפירוש לאפשרות לדחות ראיה זו בטענה שרב סובר כדברי ר' יהודה, וכתבו שזה אינו, מפני שלא מסתבר לומר שרב וכל שאר האמוראים לא אליבא דהלכתא (דאם כן, היינו מצפים להיפגש עם זה שרווח בש"ס שרב סובר שיש להניח תפילין בשבת, וזה אינו)²⁶. וביניהם התוספות במנחות הנ"ל, הריטב"א בעירובין הנ"ל, המרדכי, הרא"ש והאור זרוע הובאו דבריהם למעלה. וכן כתב התרומה (תפילין סי' ר"א)²⁷. שנית, יוצא מדבריו

25. ונראה שכוונתו לדבריו בבבלי מועד קטן (יא ע"א בדפי הרי"ף) וז"ל: "מערים וכו'. ר"מ ורבי יהודה אזלי לטעמייהו דסברי דמועד ושבת זמן תפילין הוא ומשום הכי מוכח שכותב לעצמו לכבוד המצוה".

26. ואין לומר שהשיטה הרווחת בירושלמי היא שההלכה היא שלהניח בשבתות מכמה טעמים: א. בירושלמי ברכות פ"ב מובאות הדרשות של ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי (בשם תנאים אחרים) על כך שאין להניח בשבתות וי"ט. ואין חולק. ואומנם נכון שביחס לפטור נשים מתפילין הגמרא לומדת על פי הפטור שלהן מלימוד תורה. בכל ז"ז כתוב מפורש שאין להניח בשבתות וי"ט. ב. בירושלמי ברכות פ"ג כתוב: "תמן תנינן כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבים והנשים פטורות וכל מ"ע שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין אי זהו מצות עשה שהזמן גרמא כגון סוכה לולב שופר ותפילין. ואין חולק. ג. אין אף ראשון או אחרון שציינו שהירושלמי סובר שיש להניח תפילין בשבת וכו'.

27. ואומנם נכון שהגר"א הכיר את הראשונים הללו, ואינו חושש לחלוק עליהם, אולם מסתבר שיש להעדיף דברי כמה ראשונים שאומרים שאין לומר כן מאשר את דברי הגר"א, שבמכלול הם דחוקים.

שהירושלמי הזה כולו אינו אליבא דהלכתא, ולמה לומר כן?²⁸ שלישית, יש אפשרות להסביר את הקושיה של הגמרא על רב כך: איך אתה מתיר לכתוב לאחר, הרי ת"ק לא אומר כן, ואפילו ר' יהודה שהוא הדעה המקילה במשנה אינו מתיר כן. ואז הירושלמי מתרץ בשם רב 'פתר לה' כלומר למשנה, והיינו לא רק לפי ר' יהודה, אלא גם לפי תנא קמא מדובר 'בכותב להניח', ויוצא שמה שתנא קמא סבר לאסור כתיבה באופן גורף זה רק אילו כותב בכדי להניח לצורך אחר המועד. וכן מסתבר לומר כן מפני שלא נכון להעמיד את המשנה באופן שר' יהודה דיבר על מציאות אחת ואילו ת"ק על מציאות אחרת. וכן יש לדייק מלשון הבנת התוספות במועד קטן "רב פתר לה בכותב להניח פירוש רב מעמיד המשנה להניחם אחר המועד". ולפי זה דברי רב אינם רק לפי ר' יהודה אלא גם לפי ת"ק. ומכיוון שאין סיבה לומר שת"ק סובר שיש להניח תפילין בשבתות ויו"ט נראה שיש להחזיר הראיה מהירושלמי²⁹. רביעית, בשבת (סד ע"ב) כתוב: "אמר רב: כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים - אסור לצאת בו לחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית", ואומר על כך המלבי"ם³⁰ ואמאי לא אמר 'חוץ מתפילין דלא מסיח דעתיה'³¹.

28. כפי שכתבתי לעיל הירושלמי סובר שאין להניח תפילין בשבתות ויו"ט. ואילו היה סובר כן, היינו צריכים לשמוע על כך מפני שזה בסיסי. לפי זה, כיוון שהירושלמי לא ממש עוסק בשאלה האם מניחים תפילין בשבתות ויו"ט או חוה"מ, אלא עוסק בשאלה האם מותר לכתוב תפילין בחוה"מ, מכך שהירושלמי מקשה על רב על פי דעתו של ר' יהודה אין זה אומר שהירושלמי סובר כר' יהודה אלא כוונת הגמרא להקשות עליו אפילו אליבא דהשיטה הקיצונית להיתר (שבמקרה יצא שזה ר' יהודה) [שזה אבסורד שרב מקל אפילו יותר ממנה] ועל כן, כאשר רב עונה הלשון היא "פתר לה" והיינו על המשנה כולה. כלומר אין כוונתו לומר שזה רק סברתו של ר' יהודה אלא כוונתו לומר שכל המשנה קאי על כתיבה להניח.
29. ועיין עוד בקרן אורה מועד קטן יט ע"א שכתב שבמקום אחר הסביר שיש מחלוקת בין הבבלי ליר' בדעת ר"מ ור' יהודה בעניין האם מצוות תפילין גם בשבת אם לאו, וכתב שעל פי הירושלמי גם ר"מ ור' יהודה אינם סוברים שיש להניח תפילין בשבתות ויו"ט, ומה שחלקו בגמרא בעירובין זה שאמרו שרשות ביד הנשים להניח תפילין אולם הם מודים לר' יוסי שאין חיוב בכך. ולפי זה דברי הגר"א ליתא.
30. ראיתי בספר שרשי מנהג אשכנז שמפנה ל'ארצות החיים', ח"ב, ווארשא, תרכ"א, סי' לא, המאיר לארץ, ס"ק ט, דף לא טור א. וכ"כ הישועות יעקב או"ח לא, ד"ה ומעתה נוכל.
31. עיין עוד תוס' מנחות לו עמוד ב ד"ה אי קסבר.

ב. שיטת ר' פרץ

כתב רבינו פרץ (עירובין צו ע"א) לדחות את ראיית הירושלמי וז"ל: "מיהו מכל מקום יש לדחות, דאיכא למימר דסברי כר' מאיר ור"י דאמרי שבת ויר"ט זמן תפילין. עוד יש לומר דאפילו אי סברי הנך אמוראי כר' עקיבא מ"מ יש לדחות, דהנך אמוראי דשרו לכתוב תפילין היינו כדי להניחם לאחר המועד מיד, ולא להניחם במועד, ושפיר חשיב לצורך המועד כיון שצריך להניחם מיד אחר המועד. והא דמתרץ אמתניתין פתר לה בכותב להניח, מכלל דאמוראי מיירו להניח במועד ממש, לא קשיא מידי, ולעולם האמוראי לא מיירו אלא להניח אחר המועד, וה"ק: פתר לה בכותב להניח, פירוש שכותב הרבה תפילין ביחד להצניעם, שיהיו מצויין לו למוכרם ולא לצורך להניחם מיד לאחר המועד, ואמוראי מיירו לצורך להניחם מיד בראשו אחר המועד, דאם לא היה כותבן במועד אולי לא יהיה פנוי לכתבן מיד אחר המועד".

וכן כתב הר"ן (מועד קטן יח ע"ב) בשם הראב"ד: "אבל הראב"ד ז"ל כתב שהתירו לכתוב תפילין במועד אף על פי שאין מועד זמן תפילין כדי שיהיו מזומנין לו לאחר המועד³²".

והבית יוסף (או"ח תקמה): "ולדברי האומרים דאסור להניח תפילין בחול המועד יפרשו הירושלמי דהכי קאמר במה דברים אמורים להניח כלומר להניח בקרן זוית כדי למכרם אבל אם אין לו או לחבירו תפילין וצריך להם כדי להניחם במוצאי יום טוב יכול לכתבן".

הקשיים בדחיה

ישנו דוחק גדול מאוד לפרש כך את הירושלמי. ראשית, המעשה שמובא שם זה שאותו יהודי איבד את התפילין בחוה"מ, ויותר משמע שההיתר שלו הוא כיוון שזה עצמו צורך המועד. שנית, מניין לו חילוק זה בהנחה לאחר המועד. בפשט התירוץ במשנה משמע שיש הנחה אחת לאחר המועד ועליה המשנה אסרה. לא מוזכר לא במשנה ולא בגמרא הנחה שיהיו מזומנות, וגם לא מוזכר

32. ולא ברור לי שהוא מדבר על הירושלמי למרות שהר"ן מביא את דברי הראב"ד כחלק מאותו משפט בו הוא מזכיר את הירושלמי. ע"ש. ונראה שהר"ן סובר שכך הראב"ד סובר באופן עקרוני ללא שום קשר לירושלמי. וע"פ זה, אני אומר שזה לא שיש ראשון נוסף שסובר שיש לדחות את הירושלמי מכוח סברא זו, אלא הראב"ד סובר ככה בכללות על הסוגיה כולה הן במו"ק והן בירושלמי. ונראה שהראב"ד אומר אותה סתם על העובדה שיותר לכתוב תפילין לעצמו אולם כפי שנבאר בהמשך קשה להכניס זאת בדברי הירושלמי. ואם אני צודק אין להכניס לסייעה זו (שמקשה על הירושלמי) את הראב"ד.

הנחה של אחסון³³. שלישית, ר' יהודה סובר שיש להניח תפילין בשבתות ויו"ט, מה טעם יש להעמיד את היתרו לכתוב לעצמו רק בלאחר המועד שיהיו מזומנות והרי פשוט שר' יהודה סובר שיש להניח בחוה"מ³⁴. ומה שכתב ר' פרץ "דאפילו אי סברי הנך אמוראי כר"ע" וכו' לכאורה קשה לומר זאת שהרי רב 'פתר לה' הכוונה למשנה אליבא דר' יהודה.

ג. העלי תמר

וכתב העלי תמר (על הירושלמי כאן) וז"ל: "פירוש להניח אחר המועד ולמכרם אז, וזה אסור. אבל רב התיר לר"ח לכתוב תפילין למכרם במועד שיהיה לו כדי פרנסתו לבשר ויין לצורך יום טוב בריווח, כי ר"ח עני היה וכמ"ש בבבלי". וגם דחייה זו דחוקה, מפני שסוף סוף מסופר בירושלמי על כך שאותו אדם איבד את תפיליו, ואף על פי שזה אכן עזר לר"ח שהיה עני, בפשט הירושלמי סיבת ההיתר הייתה צורך המועד ולא העוני של ר"ח. מה גם שלא מובן למה הצריכו אותו להביא לו את התפילין שלו ולכתוב לעצמו? פשוט שיכתוב תפילין וימכור אותם!

סיכום הירושלמי

ולמעשה נראה, כי מפשט הירושלמי יש להביא ראיה לעניין הנחת תפילין, וכמו שכתבו רבים מהראשונים והובאו לעיל. ויש שנדחקו ואמרו שאין ראיה ודבריהם לכאורה מוקשים.

ג. ההוכחה מהבבלי מסכת מו"ק

בבלי מועד קטן (י"ח ע"ב - י"ט ע"א)

"מתניתין אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב. אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא רבי יהודה אומר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו".

אין הבדל משמעותי בין המשנה שלנו לבין המשנה בירושלמי. כפי שהסברנו לעיל מלאכת הכתיבה אסורה בחוה"מ, ויש מקרים בהם התירו חכמים.

33. וכ"כ לדחות המהרש"ל בים שלמה ביצה פ"א סי' נא. וכ"כ התוס' יו"ט מו"ק ג ד.

34. ועיין עוד בשו"ת משכנות יעקב אר"ח, ל"ח, (א), עמ' מא.

במשנה מבואר שאין לכתוב שטרי חוב במועד, וזאת מפני שאפשר להשאיר את הכתיבה הזו לאחר המועד³⁵. וילוה לו ללא כתיבת שטר, ולאחר המועד יכתוב. אולם אם לא מאמין שיחזיר לו, מותר לו לכתוב, מפני שהלווה צריך את המעות לצורך המועד³⁶. ומשמע שסתם כתיבה שאינה לצורך המועד אסורה. לגבי כתיבת סת"ם, על אף שיש מצווה בעצם הכתיבה, ת"ק סובר שאין לכתוב³⁷. ור' יהודה מתיר כתיבה של תפילין ומזוזות לעצמו דווקא. ומדברי ר' יהודה משמע שיש להניח תפילין בחוה"מ שכן מהיתרו לכתוב לעצמו משמע משום שזה צורך המועד. והסיבה שמתיר לכתוב לעצמו ולאחרים לא, היא מפני איסור משא ומתן, שיש איסור להשתכר במועד (וייתכן שהסברא בזה היא משום שזה זלזול בחג בפרהסיא), ואכן זה עולה בקנה אחד עם מה שהוא כותב בברייתא (שנביא בהמשך), שיכול לכתוב לאחרים רק על ידי הערמה. וצ"ע בדעת ת"ק.

הגמרא מביאה ברייתא שבה יש מחלוקת תנאים לעניין כתיבת תפילין ומזוזות בחוה"מ: "ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה דברי רבי מאיר, ר' יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו ר' יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו אורי ליה רב לרב חננאל ואמרי לה רבה בר בר חנה לרב חננאל הלכה כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו".

ויש כמה בירורים שיש לברר ע"פ ברייתא זו:

- א. מי מהתנאים מחמיר יותר.
- ב. על איזו מציאות נחלקו התנאים.
- ג. מי הת"ק של המשנה.
- ד. בהתאם לסעיפים א' וב', אם נגיע למסקנה שר' יוסי הוא הדעה המקילה ומציאות המחלוקת היא שמותר לו לכתוב תפילין כדי פרנסתו היינו אפילו שיש לו מה לאכול, יש לברר האם ר' יוסי שדבריו מגיעים בסוף הברייתא, האם בכלל

35. פירוש המשנה והגמרא יבואר על פי המתבטא. ע"ש.

36. ויש מחלוקת ראשונים מה נחשב צורך. האם ממש צריך לקנות במעות דברים למועד. או שמדובר שרוצה לקנות משהו (שלאו דווקא ישמש אותו במועד) ואם לא ישתמש בהם ויקנה אותו, יתכן והדבר יאבד לו, ולכן מותר משום דבר האבד. להרחבה עיין עוד במתיבתא.

37. ואולם אם צריך להגיה ספר תורה יחיד שיש לציבור וודאי שיודה שמותר, מפני שזה צורך מצווה למועד וגם זה צרכי רבים.

דבריו דבריהם והיינו שגם הוא סובר שמותר לכתוב לעצמו ולפי זה גם לפי ר' יוסי מותר לאדם לכתוב תפילין לעצמו.

ראשונים

בהמשך התוספות³⁸ שהבאנו למעלה (על הגמרא במנחות), הוא מתייחס לגמרא במו"ק וכותב שעולה ממנה שחוה"מ חייב בתפילין, ודוחה וז"ל: "דאמר התם כותב תפילין לעצמו ולאחרים בטובה דברי ר"מ... משמע דמניח במועד, דאי משום לאחר המועד מה לי לעצמו מה לי לאחרים, למה מותר לכתוב לעצמו שאין זה צורך פרנסתו? מיהו לאו ראייה: אפשר דרבי מאיר ור' יהודה לטעמייהו דאית להו שבת זמן תפילין בפרק בתרא דעירובין (דף צו ע"ב)".

התוספות מסביר שמדברי ר' יהודה ור"מ שהתירו לכתוב לעצמו, משמע שזה לצורך המועד, וממילא שיש להניח תפילין בחול המועד. אך יש לדחות את הראיה, שכן יש להעמיד את מה שהתירו ר"מ ור' יהודה לכתוב תפילין לעצמו דווקא לשיטתם שמתירים להניח תפילין אף בשבתות וי"ט, ואם כן, כל שכן שסוברים שיש להניח בחוה"מ³⁹. אולם כיוון שלא פוסקים אותם להלכה (אלא כר"ע שיצאו שבתות וי"ט שהם עצמם אות) אין להביא מדבריהם ראייה.

והתוספות לא התייחסו לדברי ר' יוסי. ונראה שמפני שר' יוסי לא כתב במפורש שהוא מתיר כתיבה לעצמו. ובהוה אמינא היה אפשר להסביר ככה: אם נאמר שר' יוסי מקל יותר מכולם, משמע שהוא מוסיף על דבריהם. כלומר ר"מ ור' יהודה מתירים לכתוב לעצמו, ולאחרים רק על ידי שינוי כל שהוא (ר"מ בטובה ור' יהודה בהערמה). ואם ר' יוסי (שהובאו דבריו בברייתא אחרי דבריהם) מקל יש לומר שבכלל דבריו דבריהם ופשוט שהוא מתיר לכתוב לעצמו (שאם לא כן הייתי מצפה ממנו לסייג כגון "אמר ר' יוסי: אין אדם כותב לעצמו אך כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו"), רק שהוא מוסיף ומקל בכך שהוא מתיר גם לכתוב לאחרים ללא שינוי עד שיהיה לו כדי פרנסתו. ואם כן, אומנם מדברי ר"מ ור' יהודה אין ראייה להנחת תפילין בחוה"מ, אולם מדברי ר' יוסי יש להביא ראייה,

38. על פי בירור קל עולה שהתוספות שכתב את הביאור של מנחות הוא הר"ש משאנץ, שאת רוב תורתו קיבל מר"י הזקן והיה אח של הריצב"א.

39. ומעט קשה אם זה צורך המועד מדוע הם כתבו להחמיר לכתוב לאחרים רק ע"י שינוי? ונראה שהסיבה לכך היא שכתובת התפילין היא אכן צורך המועד, והיא מותרת לכתחילה בין לו בין לאחרים. אולם הסיבה שצריך לעשות שינוי בכתיבה לאחרים היא משום שיש איסור מקח וממכר או משום זלזול. וכיוון שהאדם לא יכתוב בחינם התירו לכתוב אך על ידי שינוי.

והרי לא מבואר שר' יוסי סבר להניח תפילין בשבתות וי"ט. וכל שכן שרב ויש מי שאומר שרבה בר בר חנא שפסקו הלכה כר' יוסי לא סברו ששבת וי"ט זמן תפילין כמו שכתב התוספות הזה עצמו בהמשך. אולם מאחר והתוספות לא התייחסו לדברי ר' יוסי נראה שלא הבינו כן ונראה שיש שני תירוצים בדבר:

א. אפשר לומר שהתוספות הבין שר' יוסי מחמיר יותר מר' יהודה ור"מ, ואין בכלל דבריו דבריהם, והיינו שיש להעמיד את המחלוקת במציאות שאין לאדם מה לאכול⁴⁰ והכוונה בביטוי הגמרא "כדי פרנסתו" הוא שירוויח עד שיהיה לו מה יאכל, והיינו שר"מ ור' יהודה מתירים לאדם לכתוב לעצמו ואם אין לו מה לאכול הם מתירים לו לכתוב כרגיל, ורק בכדי להתפרנס ברווח הם מצריכים אותו לעשות שינוי. ואילו לפי ר' יוסי אין לאדם להתפרנס ברווח כלל אלא שאם אין לו מה לאכול רשאי לכתוב תפילין כדרכו ללא שינוי. והיוצא מכך הוא שהסיבה שר' יוסי מתיר לכתוב תפילין במועד היא לא בגלל שיש להניחם במועד, אלא בגלל שמותר לאדם שאין לו מה לאכול להתפרנס אפילו ממלאכת אומן. (ועל פניו במישור ההלכתי אין שום הבדל בין סופר שאין לו מה לאכול שרשאי לכתוב שטר חוב לבין שמותר לו לכתוב תפילין).

ב. או שיש לומר שהתוספות סובר שר' יוסי אכן יותר מקל מר"מ ור' יהודה. אולם לא מוכרחים לומר שאילו היה חולק עליהם בעניין הכתיבה לעצמו היה אומר זאת, מפני שאפשר לומר שהמחלוקת שם מדברת לא על עניין כתיבה לצורך אלא על עניין משא ומתן לאחרים, שבזה רצה לחדש להם שכאשר כותב לאחרים אינו צריך שינוי. ולכן צריך לומר שהתוספות הבין שאין לומר שבכלל דבריו דבריהם כיוון שאין דיון כאן על הנחת תפילין בחוה"מ אלא על כתיבה שהנפקא מינה שלה הוא משא ומתן. ואולם יש בזה מעט קושי כיוון שמאידך גם אין דיון על משא ומתן אלא על כתיבה, ואם ר' יוסי היה אוסר כתיבה לעצמו היינו מצפים ממנו לכתוב זאת. וצריך לומר שהתוספות לא חשב כן. וקשה עוד: אומנם מכתובה לעצמו אין להביא ראיה מר' יוסי (שכן לא בטוח שיודה להם), אולם על מה מתבסס ההיתר שלו לכתוב לאחרים ללא שום שינוי אם לא שנאמר שזה לצורך המועד? וכנראה שהתוספות יאמר שר' יוסי מקל כתיבה לאחר לצורך פרנסה גם אם יש לו מה לאכול, כיוון שפרנסתו היא לצורך המועד שיהנה ממה שמתפרנס.

40. כמו שנראה לקמן בתוספות על הגמרא שלנו שיש מי שפירש ככה.

על כל פנים יוצא ברור שהתוספות כתבו לדחות את הראיה מהגמרא שלנו ולא נתנו חשיבות לדברי ר' יוסי בעניין זה. אולם במכלול דבריהם נראה שסברו שכן יש להניח על פי הראיה מהירושלמי וכבר הבאנו דבריהם למעלה.

התוספות במועד קטן

ומעתה נבוא לבאר את דברי התוספות הארוכים על הגמרא שלנו במועד קטן⁴¹. התוספות מחולק לשני חלקים: א. ביאור מחלוקת התנאים, מי מחמיר ומי מקל, באיזו מציאות מדובר ולפי זה מי הת"ק של המשנה⁴². ב. הנפקא מינה של מחלוקת זו לעניין הנחת תפילין בחוה"מ.

החלק הראשון:

התוס' מביא שלושה פירושים להסביר במה נחלקו ר' יהודה ור"מ ור' יוסי: א. מחלוקתם במציאות שאין לו מה יאכל. ר"מ ור' יהודה מתירים לו להגיע למצב שיהיה לו מה יאכל רק על ידי טובת הנאה או הערמה, ואילו ר' יוסי מקל בכך שהוא מתיר להתפרנס ללא שום שינוי. (כך יש לפרש על פי מה שכתוב בהמשך התוספות שהוא מביא פירוש נוסף של ר' אברהם ושם הוא כותב בניגוד לפירוש הראשון "אלא כשיש לו מה יאכל" כלומר שבפירוש הראשון מדובר במציאות שאין לו מה יאכל. וכפי שפירשתי. ועיין עוד במתיבתא.) לעניין מי הת"ק של המשנה: יש לומר לפי פירוש זה שהוא ר"מ. ואף שבפשיטות נראה שזה לא ר"מ, כי ר"מ התיר לכתוב תפילין לעצמו ואילו ת"ק אסר, מכל מקום אפשר לומר שת"ק הוא ר"מ וכל מה שאסר זה להניח לאחר המועד, ואת זה ר' יהודה התיר, ור' יוסי מקל עוד יותר לכתוב אף בשכר ובלא הערמה, וכמו פשט הברייתא, וזה אתי שפיר ד"סתם משנה ר' מאיר", וכאפשרות זו נקט ר' יונה⁴³ המובא בתוספות שלנו.

ב. ר' יהודה ור"מ מסכימים שכאשר אין לו מה יאכל יכול להתפרנס ללא שינוי. והמחלוקת במציאות שיש לו מה יאכל, ר' יהודה ור"מ מתירים לעלות מעל שיהיה לו מה יאכל על ידי שינוי. ואילו ר' יוסי מתיר רק כדי פרנסתו היינו רק בכדי שיהיה לו מה יאכל. והיינו שר' יוסי מחמיר. ולעניין מי הת"ק של

41. בע"ה פחות אתמקד בלשונו של התוספות, עיין ההסבר המתיבתא ששפיר כתבו להסבירו. ועיין עוד במהרש"א על התוספות שלנו.

42. אין אפשרות לומר שזה ר' יהודה כיוון שהוא חולק במפורש על ת"ק במשנה. ולכן יש שלוש אפשרויות: או ר"מ או ר' יוסי או שזה תנא אחר. ולקמן יתבאר.

43. לכאורה אינו ר' יונה הרגיל שלנו אלא ר' יונה אחר מבעלי התוספות.

המשנה: לפי אפשרות זו הרי הוא ר' יוסי ואין פשט לשון ר' יוסי בברייתא כך, שאמר "כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו", וכאפשרות זו נקטו הר"א ור' יונה בפירושם השני.

ג. 'יש מפרשים' – שכנ"ל ר' יהודה ור"מ מודים שכאשר אין לו מה יאכל מותר להתפרנס ללא שינוי. והמחלוקת מדברת במציאות שיש לו מה יאכל. ומחלוקתם היא שר' יהודה ור"מ מתירים להתפרנס ברווח רק ע"י שינוי. ואילו ר' יוסי מתיר ללא שינוי מפני שזה צורך מצווה (מאחר שלא יעשה זאת חנם, מתיר לו ר' יוסי לכתוב בשכר)⁴⁴. ולעניין מי הת"ק של המשנה: נצטרך לומר שזה תנא אחר. וקשה לומר זאת כי אם אכן הוא היה תנא אחר הגמרא הייתה שואלת מיד מיהו כמו שהגמ' עושה הרבה, ונראה שהיה ברור לה שזה אחד התנאים שבברייתא, וכך נקט "תוספות הרב".

ניתוח הנפק"מ מהסברים אלו: האם יש ראייה לכך שצריך להניח תפילין בחול המועד

א. לפי הפירוש הראשון. (ת"ק של המשנה הוא ר"מ) המשנה מדברת על מציאות שרצון הכתיבה היא לצורך אחר המועד, בזה ר"מ אוסר ור' יהודה מתיר (ולפי זה אינו מובן מדוע ר' יהודה מתיר). והברייתא מדברת על מציאות של כתיבה למועד. מכך שר"מ ור' יהודה מתירים כתיבה לעצמו, מוכח שלשיטתם יש להניח תפילין בחוה"מ. יש אפשרות לומר שכיוון שר' יוסי בא אחריהם ואינו חולק עליהם בעניין כתיבה לעצמו, והוא הדעה המקילה, יש אפשרות לומר שגם הוא מתיר כתיבה לעצמו ואם כן יש ראייה גם מדבריו (אולם אין ראשון שאמר כן ויתבאר לקמן).

ב. הפירוש השני: ר' יוסי מחמיר, והיינו שיש להביא ראייה רק מדברי ר"מ ור' יהודה שהתירו כתיבה לעצמו.

ג. שלישי – יש מפרשים: ר' יוסי מקל. המציאות היא שיש לו מה יאכל, ור' יוסי מתיר 'לצורך מצווה' גם כשיש לו מה לאכול, ולא הבנתי מה הצורך מצווה שעליהם מתכוונים התוספות, אם מדובר בהנחת תפילין בחוה"מ מדוע בהמשך דבריהם הם דוחים רק את הראיה מדברי ר"מ ור' יהודה? ואם מדובר בצורך מצווה שיהיו מזומנים לו ללאחר המועד מדוע לא כתבו זאת במפורש כמו שאר הראשונים שכתבו כך. וצ"ע. ולכאורה איזה טעם יש לר' יוסי להתיר ללא שום

44. וצ"ע אם יכול אפילו יותר מרווח והיינו לחסוך ודי שזה לצורך מצווה, או שמא צורך מצווה אין בו די, וצריך בנוסף להשתמש בכסף הזה למועד.

שינוי גם כאשר יש לו מה יאכל? [תשובה:]: צורך מצווה ובנוסף צריך לומר שהוא מקל בגדר עבודה לצורך פרנסתו. וגם כאן יש אפשרות לומר שר' יוסי מתיר כתיבה לעצמו, ויתכן שהתוספות הבינו כאפשרות א'⁴⁵.

ולגוף הנידון שלנו כתבו התוספות: "וה"ר יונה פירש דאתיא כתנא קמא והכי פירושו אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות כדי למוכרם או כדי להניחם ועוד פי' דאתיא כרבי יוסי לפי מה שפירש שרבי יוסי מחמיר ואין ראייה מכאן⁴⁶ שמוותר להניח תפילין דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה לטעמייהו דסבירא להו פרק המוצא תפילין (עירובין דף צו ע"ב) שבת זמן תפילין [ורב] ורבה בר בר חנה נמי הכי מצי סברי ואף על גב דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה (מנחות דף לו ע"ב) משמע דאית להו שבת לאו זמן תפילין הוא".

מסבירים התוספות כנ"ל שאין להביא ראייה כיוון שר"מ ור' יהודה לא אליבא דהלכתא שהם סוברים שיש להניח תפילין אף בשבתות וי"ט⁴⁷. ומסתבר לומר שהתוספות הבין שאין להביא ראייה מר' יוסי כיוון שר"ס לא כתב במפורש שהוא מתיר לכתוב לעצמו.

וכן כתבו לדחות ראייה זו ממועד קטן בגלל שזו סברתם של ר' יהודה ור"מ והם לא אליבא דהלכתא⁴⁸: התוספות הנ"ל (גם במועד קטן וגם במנחות). ור' פרץ (תוספות ר"פ עירובין צו ע"א). והאור זרוע (ח"א סימן תקפט). והרא"ש (הל' תפילין סי' טז). והר"י מלוניל (מועד קטן יט ע"א) והנימוקי יוסף (במועד קטן יט ע"א, הביא את הר"י מלוניל מילה במילה) והמרדכי (מנחות סי' תתקסט).

וכ"כ הרשב"א (המיוחסות ס' רלז), ואולם יש להעיר מלשונו: "ועם כל זה, זו המשנה אינה ראייה. שהרי רבי מאיר ורבי יוסי ור' יהודה, לטעמייהו, דסברי: דאפילו שבת וי"ט, הוי זמן תפילין. דתניא בפ"י דעירובין (צו ע"ב): המוצא

45. אם כי, אחר העיון מצאתי שהר"ד כתב כמו שהבנו, שלכנ"ע מותר לכתוב לטובת עצמו. ואביא דבריו לקמן בס"ד. וכן נראה לי שהבין הרמב"ם, כנ"ל.

46. היינו מהפירוש הראשון של ר' יונה.

47. ואגב אורחא יש להעיר מכאן על תנועות הנשים הפמיניסטיות 'שמביאות' ראייה מברוריה שהייתה מניחה תפילין ולכאורה הייתה דעתנית ומשכילה, אלא שיש לומר שאין הסיבה לכך הייתה העצמה נשית וכד' ח"ו אלא אדרבה היא קיימה בנאמנות את רצון בעלה (ר"מ) שסבר שמצוות תפילין אינה תלויה בזמן וסבר שיש להניח תפילין גם בשבתות וי"ט וגם בלילה ולכן גם ברוריה לשיטתו הייתה מצווה בהנחת תפילין. ומאחר ובגמרא עצמה נפסק שאין הלכה כמותו וגם בעליהם של התנועות הללו אינם מניחים בשבתות וי"ט. אין להן להביא מכאן ראייה ועליהן לנהוג כדברי גדולי ישראל.

48. על אף שחלקם כן סוברים שיש להניח תפילין בחוה"מ אלא רק כותבים שאין להביא ראייה מגמרא זו.

תפילין, מכניסין זוג זוג. אחד האיש, ואחד האשה. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: בד"א, בישנות. אבל בחדשות, אסור. ומוכח התם, מדקתני: אשה. אלמא דקסבר: תפילין, לאו זמן גרמה ניהו. אלמא: בין שבת, בין לילה, זמן תפילין הוא. אבל אנו, דקי"ל דשבת ויר"ט, לאו זמן תפילין, מנ"ל דמותר להניחן בחוה"מ דהא מהא מתניתין, ליכא ראייה, דרבי מאיר ורבי יהודה היא". שהכניס גם את ר' יוסי לשיטת אלו שסוברים שיש להניח תפילין בשבתות ויר"ט אולם נראה שטעות סופר היא שכן בהמשך דבריו הוא מביא ראייה רק מר"מ ור' יהודה וגם בחתימת דבריו הוא חותם 'דר' מאיר ור' יהודה היא'. ועוד שלא מצאנו בשום מקום מישהו שטוען שר' יוסי סובר ששבת זמן תפילין. ודר"ק.

והאבודרהם (תפלות הפסח) כתב לדחות את הראיה מהגמרא בכיוון אחר: "מיהו אינה ראייה שכיון שמוכר לאחרים אם לא יכתוב במועד אין לו פנאי במוצאי י"ט לכתוב תפילין לאחרים ומתבטלים ממצות תפילין".

לעומת זאת הר"ד (מנחות לו ע"ב, ובמועד קטן יט ע"א) אחר שהביא את הראיה מהירושלמי כתב להסביר את הגמרא שלנו. וז"ל במועד קטן: "ואי קשיא אמאי פליגי ר' מאיר ור' יהודה בהא ומאי שנא תפילין משאר מלאכות לעשות, יש לומר מאי דשרי ר' יוסי כדי פרנסתו אפילו למי שיש לו מה יאכל שיותר הקלנו בתפילין משאר מלאכות, דהא לעצמו אליבא דכולי עלמא שרי מה שאין כן בשאר, והכא נמי שרי ר' יוסי אפילו לעשיר לעשות כדרכו כדי פרנסתו לאפוקי שלא יעשה מהן חבילה למכור לאחר זמן כדרך שהוא עושה בחול, ובהלכות גדולות מפרש והוא שאין לו מה יאכל, ואינו נראה ל". והיינו שאחרי שהבאנו ראייה מהירושלמי יש להסביר שר' יוסי מקל מכולם ובכלל דבריו דבריהם והיינו שסובר שגם ר' יוסי מודה שמותר לכתוב לעצמו.

סיכום

לענ"ד נראה, כי מפשט הגמרא משמע יותר שר' יוסי מקל, ושכלל דבריו דבריהם של ר"מ ור' יהודה, ולפי זה נראה שיש להביא ראייה אף מר' יוסי. ואולם רוב מוחלט של הראשונים (למעט הר"ד וכן יתכן להסביר כך את הרמב"ם [יבואר לקמן]) לא הבינו כך, וכתבו לדחות הראיה מהבבלי בכך שזו סברתם של ר"מ ור' יהודה [שכתבו במפורש שהם מתירים כתיבה לעצמן] שסוברים שיש להניח תפילין בשבתות ויר"ט ולית הלכתא כמותם. ויש שדחו בדרך אחרת, ועכ"פ לא התייחסו לר' יוסי. ולפי זה עיקר הראיה אינה מהבבלי אלא מהירושלמי שהבאנו לעיל. ואומנם נכון שיש מחלוקת בין הבבלי לירושלמי

וכמובן שיש להכריע כהבבלי, אולם כיוון שדין זה של הנחת תפילין בחוה"מ לא הוכרע בבבלי, ובירושלמי על פי רוב מוחלט של הראשונים הוא כן הוכרע נראה לומר שזו גם כוונתו של הבבלי. ומיהו, יוצא שעל פי הראשונים שסוברים שיש להביא ראיה מהירושלמי יש לומר שזו גם כוונת הבבלי לשיטתם. וכ"כ הרא"ש (הל' תפילין סי' טז) אחרי שהוכיח מהירושלמי שיש להניח כתב: "הילכך מסתבר לפרש גמרא דידן דלא פליג אירושלמי". והיינו שגם ר' יוסי יודה שיש להניח בחוה"מ, ועל פי ההסבר שהבאנו בשם הר"ד הדברים נכנסים בדבריו שפיר. ודר"ק.

ד. הראיה ממסכת ביצה

איתא בגמרא בביצה (יד ע"ב - טו ע"א): "משנה. משלחין כלים, בין תפורין בין שאינן תפורין, ואף על פי שיש בהן כלאים, והן לצורך המועד. אבל לא סנדל המסומר, ולא מנעל שאינו תפור. רבי יהודה אומר: אף לא מנעל לבן, מפני שצריך אומן. זה הכלל: כל שנאותין בו - ביום טוב משלחין אותו". ע"כ המשנה. בעמוד הבא הגמרא כותבת: "רב ששת שרא להו לרבנן לשדורי תפילין ביומא טבא. - אמר ליה אביי: והא אנן תנן: כל שנאותין בו ביום טוב משלחין אותו! - הכי קאמר: כל שנאותין בו בחול משלחין אותו ביום טוב". ע"כ.

במשנה מבואר שיש אפשרות לשלוח כלים (שראויים לשימוש ללא צורך בתיקון⁴⁹) ביו"ט. בגמרא רב ששת התיר לחכמים לשלוח גם תפילין. ואביי הקשה עליו, והרי אין שום שימוש בתפילין ביו"ט עצמו⁵⁰, והמשנה אמרה "כל שניאותין בו ביו"ט, משלחין אותו" אם כן מדוע אתה מתיר לשלוח אותם? עונה הגמרא: יש לבאר את המשנה באופן שאין לשמוע ממנה שתי פנים בכך שנוסיף בסיפא של המשנה את המילה 'חול', והביאור בזה הוא שכל דבר שמתקשטים בו בחול, מותר לשלוח אותו ביו"ט (לאפוקי מההבנה ש'כל שניאותין בו ביו"ט, משלחין אותו'). ויש לדון מדוע העובדה שניאותין בו בחול גורם לכך שיהיה מותר לשלוח תפילין ביו"ט. הגמרא אומרת על פי המשנה שהסיבה שמותר לשלוח אפילו שעטנז ביו"ט, היא כיוון שיש בו אפילו שימוש מועט (כמו לתלות אותו בתור ווילון), על פי זה, יש לבדוק מהו הצורך שייחשב מספיק חשוב שיהיה מותר בגללו לטלטל תפילין ביו"ט.

49. רש"י ד"ה 'כל'.

50. רש"י (ד"ה - 'והאנן תנן') מביא את הגמרא בעירובין שבה ר"ע נפסק להלכה שכתב שאין להניח תפילין בשבתות וי"ט. כיוון שהם כבר 'אות'.

הראשונים פירשו את הגמרא שלנו בשאלה דידן בחמישה כיוונים:
א. זה אכן צורך המועד, ובנידון שלנו צורך המועד מוגדר בכך שהאדם שמח לקבל את התפילין ביו"ט על אף שישתמש בהן רק לאחר היו"ט⁵¹ כ"כ מאירי בשם גדולי הדור [כנראה הרשב"א וכתב על זה "ואין הדברים נראים אלא בצורך קצת"] (ביצה יד ע"ב), הרשב"א⁵², הבית יוסף בשם ההשלמה (או"ח תקטז) והשיטה מקובצת (ביצה טו ע"א).

ב. כנ"ל השליחה הינה לצורך המועד, והצורך הוא כדי להתלמד בהם ביו"ט. כ"כ תלמיד הרמב"ן (שם), הרא"ה (שם), ההשלמה (שם), המאירי (ביצה יד ע"ב), הריטב"א (ביצה טו ע"א) והשיטה מקובצת (שם) וכן הבית יוסף בשם ההשלמה (כנ"ל).

ג. כנ"ל לצורך המועד והצורך הוא לנטורי נפשיה⁵³. הבית יוסף בשם ההשלמה (כנ"ל).

ד. כדי שיהיו מזומנים לו כשיצטרך להשתמש בהן. מכתם (שם)⁵⁴.

ה. צורך המועד המובא במשנה הוא הנחת תפילין בחול המועד. וביאור ההסבר האחרון הוא שמה שכתוב בתחילת המשנה 'והן לצורך המועד' הכוונה לצורך יו"ט אך גם לחול המועד, ומה שהגמרא מוסיפה בסיפא של המשנה 'כל שניאותין בו בחול', לגבי המילה נאותין לא מדובר ב'שם תואר' כדברי רש"י וסיעתו שמתוקנים כל צרכם, אלא מדובר ב'שם פועל' והיינו שלובש אותם כפשוטו⁵⁵. ולגבי ההוספה 'חול' אין הכוונה לחול גמור מפני שזה סותר את הרישא של המשנה. ואם תרצה לומר שכאשר הגמרא מוסיפה 'חול' היא מתכוונת לחול גמור, קשה, שכן היינו מצפים מאביי להקשות גם ע"פ הרישא, אלא ע"כ שכאשר הגמרא מוסיפה 'חול' אין הכוונה לחול גמור אלא לחוה"מ.

51. בין אם מדובר בחוה"מ ובין אם מדובר ביום חול, ואין מכאן ראייה להנחה בחוה"מ.

52. וראה בספר שרשי מנהג אשכנז שהביא המקור: עבודת הקודש, בית מועד, שער ג' אות ח', מוסד הרב קוק, תשס"ז עמ' עז.

53. עיין בגמרא בברכות כג ע"ב.

54. ולא ביאר אם מדובר בחוה"מ או בחול רגיל.

55. כן כתב ר' אברהם חפוטא על ספר ההשלמה בהוספה 'ראשית ההשלמה' לחלק בין דברי רש"י לבין ההגהות אשר"י.

והיינו צורך המועד. אור זרוע (חלק ב' הלכות יו"ט סימן שמא)⁵⁶, תוספות (עירובין צו ע"א 'עוד מביאים ראייה') הריא"ז (סוף פ"ק דביצה), הגהות אשר"י (הגהות על הרא"ש סוף פ"ק דביצה).

והגר"א כתב לשנות את הגירסא במשנה שלנו ע"פ הירושלמי שאין לגרוס 'אע"פ שהן לצורך המועד', אלא 'אע"פ שאין לצורך המועד' ועל ידי כך יש לדחות את הפירוש של האו"ז וסיעתו. אולם נראה שאינו מוכרח, שכן מניין להגר"א שהגירסא בירושלמי מדויקת יותר? ואדרבא מבירור קל בכתבי יד, נראה בסוגיה הזו שהבבלי יותר מדויק מהירושלמי. ועוד שבפירוש המשנה להרמב"ם כתוב כהגרסא שלנו בבבלי וידוע שהרמב"ם השתמש בגרסאות שונות וחיפש אחר הדיוק⁵⁷.

סיכום העולה מהגמרא בביצה

ונראה שבמכלול הדברים, רוב הראשונים מבינים שאין להביא ראייה מהגמרא שלנו לעניין הנחת תפילין בחוה"מ, מאחר ויש דרכים נוספות להסביר את ההיתר לשלוח תפילין ביו"ט. וגם אם נאמר שאחד הפירושים דחוקים בעינינו נראה שאין הוכחה מוחצת לכך שיש להניח תפילין בחוה"מ.

56. ועיין בדברי האור זרוע, שכתב להקשות על פירוש רש"י שתי קושיות: א. מדוע כתוב במשנה פעמים יו"ט. ב. וכן כיצד מסתדר פירושו של רש"י עם הרישא של המשנה, שכתוב שהן לצורך המועד והיינו לא יום חול. ונראה שהשאלה הראשונה של האור זרוע על רש"י היא על פי גירסא שונה מהגרסא שלנו ושל רש"י. ועל כל פנים נראה שכוונתו על פי הגרסא שלו "כל שניאותין בו ביו"ט, משלחין אותו ביו"ט" והיינו שאילו הייתה הגמרא סבורה שיש לשנות את הגרסא לגמרי ולהכניס רק דבר שמשמעו 'חול' לא היינו מצפים מהגמרא לומר לנו "הכי קאמר" אלא ביטוי שיש בו שינוי יותר מובהק כמו "ותניא" או "חסורי מחסרא והכי קתני" וכיו"ב. ועל כל פנים גם ללא השאלה הראשונה שמבוססת על גירסא שונה, השאלה השנייה עומדת.

57. ראשונים נוספים שגרסו "הן לצורך המועד": ספר הלכות גדולות (סי' טז - הל' יו"ט) [יש להעיר שגורס בסוף המשנה "זה הכלל כל שנאותין בו ביום טוב משלחין אותו ביום טוב", וצ"ע איך זה מסתדר עם הגמ'], תשובות הגאונים - גאוני מזרח ומערב (סימן עו) [כנ"ל צ"ע], רי"ף (ביצה ז ע"א), ר"ן (על הרי"ף שם), רא"ש (ביצה פ"א סי' כה), הגהות אשרי (על הרא"ש שם), רש"י (ביצה יד ע"א), מאירי (ביצה יד ע"ב), ריא"ז (פ"א אות ג גורס "והוא שצריכין לו במועד"), ר"ד (ביצה יד ע"ב), ראב"ן (ביצה ד"ה ומשלחין), עיטור (הל' יו"ט דף קמו טור ד) [כותב שם בסוף המשנה "זה הכלל כל שנאותין ממנו בו ביום משלחין אותו ביום טוב", וגם עליו יש צ"ע מהגמ', האשכול (הלכות שעטנז דף קכג עמוד ב), שבה"ל (סדר עצרת סי' רמב), או"ז (ח"א הל' תפילין סי' תקפט, וכן ח"ב הל' יו"ט סי' שמא), ראב"ה (ח"ג הל' יו"ט סי' תשמד), תשב"ץ קטן (סי' מו) שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סי' ריא).

ה. שיטת הרמב"ם

גם הרמב"ם לא התייחס במפורש לסוגיה של הנחת תפילין בחוה"מ. ויש מחלוקת באחרונים בדעתו. וראשית יש לציין שהרמב"ם סובר כר' יוסי הגלילי בעניין הנחת תפילין בלילה שאסור להניחם וז"ל (תפילין פ"ד ה"י): "זמן הנחת התפילין ביום ולא בלילה שנאמר מימים ימימה, חוקה זו היא מצות תפילין, וכן שבתות וימים טובים אינן זמן תפילין שנאמר והיה לאות ושבתות וימים טובים הן עצמן אות". ואומנם נכון שהוא מביא את דרשתו של ר"ע, אך בכל זאת פוסק כר' יוסי הגלילי. ונראה שיש לכך שני טעמים אפשריים: א. שבעצם דרשתו של ר' יוסי הגלילי מוסבת באופן עקרוני על ר"ע, ור' יוסי מסכים עם הלימוד שלו (תוס' עירובין צו ע"א, ד"ה ימים וכו'). ב. יש לומר שהרמב"ם לא הקפיד להביא דרשות בהתאמה אלא הביא את הדרשות שיותר יתיישבו על לב העם ויהיה יותר קל להתחבר אליהם⁵⁸.

ונחזור לנידון דידן, בהלכות יו"ט (פ"ז ה"ג) הרמב"ם כותב "ואסור לכתוב במועד אפילו ספרים תפילין ומזוזות, ואין מגיהין אפילו אות אחת בספר העזרה מפני שזו מלאכה שאינה לצורך המועד, אבל כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו וטוה תכלת לבגדו, ואם אין לו מה יאכל כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו". והיינו שכל מה שדחינו את הגמרא במו"ק זה היה בגלל שאפשר לומר שרק ר' יהודה ור"מ סוברים שיש להניח תפילין בחוה"מ כיוון שהם סוברים שיש להניח אף בשבתות ויו"ט וכיוון שלית הלכה כמותם יש לדחות משם הראיה. אולם

58. דוגמאות למפרשי הרמב"ם שכתבו כך: לחם משנה (הל' מעשה הקרבנות פ"ח הט"ז), לחם משנה (הל' מלכים פ"א ה"ב), אור החיים הקדוש (במדבר יח, ג), תורה תמימה (הערות ויקרא פרק י הערה ו), תורה תמימה (הערות ויקרא יח, מו), נימוקי יוסף ב"ק ל ע"א, יד מלאכי כללי הפוסקים כללי הרמב"ם והראב"ד והסמ"ג אות ד, יד מלאכי כללי התלמוד כלל לד, עלי תמר עירובין פרק י. ע"ש.

כיוון שכאן הרמב"ם פוסק שמותר לאדם לכתוב תפילין לעצמו, לכאורה הסיבה לכך היא צורך המועד וזה כן אליבא דהלכתא⁵⁹.

ויש סתירה בכס"מ בדעת הרמב"ם

על ההלכה שלנו כתב: "נראה שטעמו מפני שהוא סובר שאין מניחין תפילין בחוה"מ דבכלל יום טוב הוא וא"כ אין להתיר בכתיבת תפילין יותר מבמלאכה אחרת..."

ואילו בהלכות תפילין (פ"ד ה"י) הכסף משנה כתב: "ונחלקו הפוסקים בחולו של מועד שיש מהם אומרים דבכלל י"ט הם ואין מניחין בהם תפילין וי"א שמניחין וכן נראה מדברי רבינו שכתב (פ"י ה"ז משביתת י"ט) כותב אדם תפילין לעצמו".

ונראה לומר שהרמב"ם סבר שיש להניח תפילין מכיוון שמה שהיה לנו להתבלבל בעניין מה שכתבה הגמרא שבתות וי"ט אם זה כולל חוה"מ אם לאו, זה שייך דווקא בגמרא שאין לה ביטוי אחר לכלול שבתות יחד עם מועדים שזה כולל חוה"מ, אולם ברמב"ם יש אפשרות להוכיח: הרמב"ם כותב (י"ט פ"א ה"א) "ששת ימים האלו שאסרן הכתוב בעשיית מלאכה שהן ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות וביום חג השבועות ובאחד לחדש השביעי הן

59. נראה שהרמב"ם הבין כמו הפירוש הראשון שהציעו התוספות במועד קטן והיינו: ר' יוסי מקל מכולם. המחלוקת במציאות שאין לו מה לאכול, ר"מ ור' יהודה מצריכים שינוי ור' יוסי מקל כדי פרנסתו. וכל זה בקשר של כתיבה לאחרים, אולם בכתיבה לעצמו נראה שהרמב"ם הבין שבגלל שר' יוסי מקל הוא מודה להם שמותר לכתוב לעצמו.

והרב רועי הציע אפשרות רביעית להסביר מחלוקת הברייתא: ר"מ ור' יהודה אמרו את דבריהם בקשר לכתיבה לאחרים בין במציאות שיש לאדם מה לאכול בין כשאין לו, ובזה הם הצריכו שינוי, והיינו שמה שמעניין אותם זה שכאשר כותב לאחרים שיעשה שינוי. ואילו ר' יוסי אומר אני מחמיר בכתיבה לאחרים, אבל אם האדם נמצא במצב שאין לו מה לאכול הוא יכול לכתוב כדרכו. ע"כ. ואפשר שכך הבין הרמב"ם ואפשר כמו האפשרות הראשונה שהבאתי בשם הפירוש הראשון של התוס'.

ויש להעיר שבפירוש המשנה (מועד קטן פ"ג מ"ד) הרמב"ם כותב שבעניין כתיבה לעצמו הלכה כר' יהודה, ולכאורה לא כמו שכתבתי. אולם ליתא, דבמשנה מובאים דברי ת"ק ור' יהודה, ולעניין זה כתב הרמב"ם את אשר אכן סובר שמותר לכתוב לעצמו, וזו דעת ר' יהודה. אולם בפירוש המשנה אין לנו לצפות שיכתוב שבהמשך הגמרא יש דעות נוספות ושהוא פוסק כר' יוסי, אלא כיוון שלעניין כתיבה לעצמו הרמב"ם סבר שאין מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה שמותר, כתב במשנה הלכה כר' יהודה. ונראה פשוט לכתוב כן כיוון שר"ס כתבה הגמרא בפירוש שהלכה כר' יוסי, ואין סיבה לומר שזה נסתר מדברי הרמב"ם על המשנה. ודר"ק.

הנקראין ימים טובים" ע"כ, ולא כלל את חוה"מ. ומה עוד שהרמב"ם כותב את הביטוי "שבתות ומועדים/ות" והיינו שזה כולל בתוכו גם חוה"מ, וכמו שכתב (תפילה פ"ב ה"ב) "ואלו הן הימים שקורין בהם בתורה בציבור, בשבתות ובמועדים ובראשי חדשים ובתעניות ובחנוכה ובפורים ובשני וחמישי שבכל שבוע ושבוע, ואין מפטירין בנביאים אלא בשבתות וימים טובים ותשעה באב בלבד". ולכן עולה שאילו הרמב"ם היה סבור שאין להניח תפילין בחוה"מ הוא לא היה כותב "וכן שבתות וימים טובים אינן זמן תפילין שנאמר והיה לאות ושבתות וימים טובים הן עצמן אות" אלא היה כותב "וכן שבתות ומועדים אינן זמן תפילין וכו'" ועל כן, ברור שהרמב"ם סבר שיש להניח תפילין בחוה"מ⁶⁰.

ו. שיטת רש"י

כתוב בסוכה (מו ע"א): "תנו רבנן: היו לפניו מצות הרבה, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצות. רבי יהודה אומר: מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה".

וכתב רש"י להסביר את המציאות: "מצות הרבה - ליטול לולב, לישב בסוכה, להניח תפילין, להתעטף בציצית".

היו שהבינו שכיוון שבעיני רש"י קיימת מציאות שארבעת המצוות הללו יתקיימו ביחד, משמע שסובר שיש להניח תפילין בחוה"מ. אולם יש על כך פולמוס גדול באחרונים, היו שרצו לדחות שמדובר פה במעין 'זוגי זוגי' והיינו שרש"י התכוון: "מצוות הרבה - לולב וסוכה. או תפילין וציצית". ויש שדחו שהברייתא מדברת אליבא דמי שסובר שיש להניח תפילין בשבתות ויר"ט ולשיטתם רש"י פירש⁶¹.

ולי מרגיש שיש להביא ראיה מדבריו, כיוון שדחוק להניח שרש"י יפרש את שיטתם כשהוא עצמו אינו סובר כן, מה ימנע ממנו להשמיט את המילה 'תפילין' מהרשימה? מה גם שיש לנו את דעתם של רבים מבית מדרשו שסוברים שיש להניח תפילין, ואילו שיטתו הייתה שלא להניח היינו מצפים לשמוע על כך ועוד

60. ובשטי הגבורים ר"ף, הלכות תפילין, דפ' ווילנא, עמ' 16 ב, כתב: "וכן מצאתי באיזה ספרי הרמב"ם ז"ל ישנים שכתוב בהם בהלכות תפילין: ובחולו של מועד מניח בלא ברכה". ע"כ. ויש שפקקו. ועיין עוד בספר שרשי מנהג אשכנז עמ' 141 שהביא את ר' ישמעאל בן חכמון שהיה ממפיצי תורת הרמב"ם שכתב שודאי שיש להניח תפילין בחוה"מ ומי שלא מניח מעכב את הרבים מלעשות מצווה והפליג בחומרה של העושה כן. ולכאורה אילו לא סבר כן הרמב"ם וודאי שלא היה כותב כן.

61. עיין עוד בשרשי מנהג אשכנז עמ' 123-132.

יש להוסיף שאילו התכוון רש"י ל'זוגי זוגי', היה עליו סה"כ להוסיף ו' החיבור: 'ליטול לולב ולישב בסוכה, להניח תפילין ולהתעטף בציצית'. אולם מאחר ורבו החולקים יש לומר שדעת רש"י נשארת בספק.

ז. סיכום שיטות הראשונים

והעולה מהאמור הוא שהראשונים הסוברים שיש להניח תפילין בחוה"מ: א. הרמב"ם (הובא לעיל). ב. ריב"א (בתוספות מועד קטן יט ע"א). ג. הר"ד (מנחות לו ע"ב ובמועד קטן יט ע"א). ד. בעל התרומה (ברשב"א ובהגה"מ). ה. סמ"ג (עשה כב הל' תפילין). ו. האר"ז (סי' תקפט). ז. מהר"ם (במרדכי). ח. ריא"ז (פסקי ריא"ז פ"ג אות ח). ט. הרא"ש (הל' תפילין סי' טז). י. מרדכי (מנחות סי' תתקסט). יא. הגהות מיימוניות (הל' תפילין פ"ד ה"י אות ט). יב. ר' שמשון (בהגהות מיימוניות). יג. ר' שמחה (בהגהות מיימוניות). יד. אבודרהם (תפלות הפסח). טו. מכתם (מועד קטן יח ע"ב - יט ע"א). טז. טור (או"ח סי' לא). וי"א שגם רש"י סבר כן.

ראשונים שסוברים שיש להניח אך ללא ברכה: א. הריטב"א (מועד קטן יט ע"א). ב. הר"ן (מועד קטן יח ע"ב). ג. הסמ"ק (מצוה קג). ד. מאירי (מועד קטן יח ע"ב). ה. ר' פרץ (כן העידו תלמידיו, האגודה עירובין צז, צרור החיים עמ' קסג, ר' ירוחם תולדות אדם וחווה נתיד ד חלד ד עמ לח טור ב).

ואחר העיון מצאתי בספר שרשי מנהג אשכנז (עמ' 89 – 102) שהעלה שיש 54 ראשונים שסוברים שיש להניח תפילין בחוה"מ. ע"ש.

ולעומתם ראשונים שסוברים שאין להניח: א. בה"ג (בתוספות מועד קטן יט ע"א). ב. ראב"ד (שו"ת תמים דעים סי' מ). ג. ר' יונתן מלונגיל (מועד קטן יט ע"א). ד. הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות סי' רלז). ה. החינוך (מצוה תכא). ו. נימוקי יוסף (מועד קטן יט ע"א). ז. ר"י (בהגהות מיימוניות בשם ר' יהודה, וכן בתלמידי ר' פרץ).

ובספר שרשי מנהג אשכנז (עמ' 120-122) כתב להביא 21 ראשונים שסוברים שאין להניח תפילין.

השתלשלות האירועים

וראיתי להמאירי (מועד קטן יח ע"ב) שכתב: "יש מי שמוכיח מכאן שמניחין תפילין בחולו של מועד ואינו קרוי אות ביום טוב, שאם לא כן איך הותרה עשייתן במועד. וכן שמענו שנוהגין בצרפת, אבל בספרד נהגו שלא להניחן הואיל ורוב המלאכות נאסרו בו". ועל פי דברי המאירי הללו נראה ששורש המחלוקת תלוי בשאלה האם מלאכה בחוה"מ אסורה מהתורה או מדרבנן. אכן באופן כללי

רוב ראשוני ספרד סברו שהאיסור לעשות מלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא, ואילו לפי חכמי אשכנז האיסור הוא רק מדרבנן⁶².

ולפי זה נראה ששורש המחלוקת הוא שאם חוה"מ אסור מהתורה במלאכה, הרי הוא נחשב כעין יו"ט ויש בו אות ויאסר בהנחת תפילין, ואילו היא אסורה מדרבנן אין הוא כעין יו"ט ואין בו אות ולכן יש להניח תפילין בו. ולמרות שאין הדברים מקבילים באופן גמור, שכן יש ראשונים שסוברים שהיא מדאורייתא ובכ"ז מחייבים בתפילין, וכן ההפך, יש ראשונים שסוברים שאין להניח תפילין בחוה"מ למרות שלדעתם האיסור במלאכה הוא רק מדרבנן, והסיבה לכך היא ההבנה שהאות המיוחד שיש ברגל הוא המצוה המיוחדת שלו, ולא בהכרח האיסור לעשות מלאכה, שאכן הוא רק מדרבנן. ויתכן שבגלל זה הרשב"א כתב שאין להניח תפילין בחול המועד, למרות הראיה מהירושלמי שהייתה חזקה בעיניו כיון שהיה פשוט לו שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, וממילא לפי הבבלי אין צריך להניח תפילין.

ונראה שלאחר מכן, המנהג בספרד השתנה בעקבות הרא"ש, אחרי שהגיע לספרד. אלא ששוב שינו מנהגם, ולא הניחו בעקבות המדרש הנעלם (וכמו שכתב הב"י, לקמן).

והאשכנזים בהכללה נהגו תמיד להניח תפילין בחול המועד, מלבד ההולכים ע"פ הגר"א, שפסק שאין להניח תפילין בחול המועד, והחסידיים שחששו לדברי הזוהר⁶³.

ח. דברי הזוהר הקדוש המובאים בבית יוסף

והב"י (או"ח לא) הביא חלק מהמקורות שהבאנו לעיל, ונראה שלא מצא הכרע בגמרא, לא בבבלי ולא בירושלמי לעניין הנחת תפילין בחול המועד, וסבר שהמחלוקת שקולה וכתב: "ועכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניחם בחול המועד ושמעתי שמקודם היו מניחים אותם בחול המועד כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו שכתב רבי שמעון בר יוחי במאמר אחד שאסור להניחם בחול המועד ועל כן נמנעו מלהניחם בחול המועד וכן כתב מורי דודי הה"ר יצחק קארו ז"ל בתשובה והמאמר ההוא איתיה במדרש הנעלם לשיר השירים (זוהר חדש דפוס מונקאטש שה"ש ח.) על פסוק (שיר השירים א ג) לריח שמניך טובים.

62. ועיין בספר תורת החיים חוה"מ עמ' צו צז, שסיכמו את דעות הראשונים לכאן ולכאן.

63. את סדר ההשתלשלות קיבלתי ממו"ר הרב רועי, ובקשר למנהג החסידות: מופיע בשבחי הבעש"ט קאפוסט תקע"ה דף ג טור ד. וגם בחסידות היו יוצאי דופן, כמו בעל התניא ועוד.

וז"ל: (...)⁶⁴ 'ואסיר לאעברא תפילין דמארי עלמא ולאנחא תפילין אחרנין דאינון דוגמא ודיוקנא לתתא. [וואסור להעביר תפילין של ריבונו של עולם, ולהניח תפילין אחרים שהם רק דוגמא לתפילין העליונים] למלכא דבעי לנטרא לעבדיה א"ל עביד דיוקנא דחותמא דילי, כל זימנא דההוא דיוקנא יתחזי עלך כולי עלמא יזועון וידחלון מינך. [משל למלך לרוצה לשמור את עבדו, ואמר לו עשה דיוקן של החותמת שלי, וכל זמן שהדיוקן שלי יראה עליך – כולם יפחדו ממך]. לבתר, מגו רחימו עילאה דקא רחים ליה מלכא יהב בידיה חותמא דגושפנקא עילאה דיליה כיון דאחיד חותמא עילאה דמלכא בידיה שביק מיניה ההוא דיוקנא דאיהו עבד [לאחר מכן, מתוך אהבת המלך שאהב אותו, נתן לו את החותמת שלו. כיון שאוחד את החותם העליון של המלך בידו, מניח את החותם שהוא עצמו עשה]. אי ההוא עבדא דחי חותמא עילאה דמלכא בגין ההוא חותמא דאיהו עבד ודאי בר קטולא הוא ההוא עבדא, בגין דאיהו עבד קלנא בחותמא דמלכא ולא חייש ליה. [אם אותו העבד מניח את החותם העליון של המלך, בגלל החותם שהוא עצמו עשה, ודאי בן מוות אותו העבד. כיון שעושה בזיון בחותם המלך, ולא חושש לו]. ובגיני כך אסיר לעמא קדישא לדחיה חותמא דמלכא עילאה דשרא עלן בגין דיוקנא דאנן עבדין האי במועד ובחולו של מועד וכל שכן בשבת דכולא שרא עלן [ומשום כך אסור לעם הקדוש לדחות את החותם העליון של המלך ששורה עלינו, בגלל החותם שאנו עושים (התפילין) בחול המועד, וכל שכן בשבת]. (ע"כ לשון הזוהר). ומאחר שבתלמודא דידן לא

64. "רב המנונא סבא הכי אמר אלין אינון ימים דאיקרין טובים ואינון תפילין דרישא דקודשא בריך הוא מנח להון ועל דא איקרין טובים בגין דאינון נהרין ברישא דקודשא עילאה ובכל אתר ימים טובים אינון תפילין דרישא דקב"ה מנח להון חולו של מועד דלא איקרי יום טוב אלין תפילין דדרועא דהא לית לה לסיהרא מגרמא כלום אלא מנהירו דיום טוב תפילין דדרועא דאיהו תפילין של יד לא נהירו אלא מגו נהירו דתפילין של ראש תפלה דרישא יום טוב תפלה דדרועא חולו של מועד ושפיר קאמר והכי איהו ועל דא חולו של מועד אינון לענין עבידתא בגוונא דיום טוב ואיצטריך חדוא בגוונא דיליה ובגיני כך באלין יומין דאינון תפילין דמארי עלמא אסור לאנחא שאר תפילין דהא אלין יומין דאינון תפילין עילאין שראן על רישיהון דישראל קדישין. רבי אלעזר שאיל לרבי שמעון אבוי תינח תפילין דרישא דשריין על רישיהון דישראל קדישין ביום טוב תפילין דדרועא דאיהו חולו של מועד היך אנן אחידן לה א"ל בגין דאנן אחידן לה ואיהי יד כהה אסור למיעבד עבידתא בסטרא דילה ואיצטריך למעבד חדוא בסטרא דתפילין דרישא ועמא קדישא אחידן תפילין ושריא עלייהו ביום טוב ובחולו של מועד".

65. לקחתי התרגום מהרב רועי.

נתבאר דין זה בפירוש מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רבי שמעון בן יוחי המפליג כל כך באיסור הנחתן⁶⁶.

ומדברי הזוהר (מפאת אריכותו הבאתי את החלק הראשון בהערה) משמע שהבין שחוה"מ בכלל יו"ט ומגדיר את יו"ט עצמו תפילין של ראש ואת חוה"מ תפילין של יד. ומדמה זאת במשל למלך שהביא לעבדו חותמת דומה לחותמת המלך, בכדי שישתמש בה לצרכים מסוימים, ואח"כ הגיע המלך בעצמו אל העבד והביא את החותמת האמיתית, שוודאי ויהיה אסור על העבד להשתמש בחותמת המדומה שכן שימוש זה יהווה זלזול בחותמת הלא מדומה. ומפריז הזוהר בחומרא וכותב: "ודאי בר קטולא הוא ההוא עבדא" והיינו שכיוון שהאות של המועד היא הדיוקן של הקב"ה שמגיע בעצמו אלינו במועד, אין לנו לזלזל בה להזדקק לדיוקן המדומה שזה התפילין, והזוהר סובר שחוה"מ בכלל.

מהאמור עולה שאילולי הזוהר, היה עלינו להניח תפילין בחוה"מ מחמת ספק, שכן מצוות הנחת תפילין זו מצווה מדאורייתא והווי ספק דאורייתא לחומרא⁶⁶.

66. ויש לדון בעניין מצוות תפילין: יש סיעה שלמה של ראשונים וגאונים שסוברים שיש להניח תפילין כל יום ע"פ גרסה במנחות (מ"ד ע"א), כל מי שאינו מניח תפילין 'בכל יום' עובר בח' עשה, ביניהם הסמ"ג (עשין ג) ואכמ"ל, ולפי סיעה זו הווי ביטול דאורייתא וודאי אילו לא מניח תפילין בחוה"מ. ומנגד יש סיעה גדולה ביניהם הרמב"ם (תפילין פ"ד הכ"ה) שסוברת שאין חיוב כל יום אלא כל היום והיינו שזו מצווה שתלויה בזמן וחובה על האדם להשתדל להרבות בהנחת התפילין כמה שיותר זמן במשך היום. לפי סיעה זו שגדר חיוב דאורייתא תלוי בהשתדלותו של האדם, צריך לדון: יתכן לומר שבגלל שהציווי כאן הוא בגדר השתדלות, כיוון שיש לנו ספק בעקבות הזוהר ושאר הראשונים אין אנחנו מצווים להשתדל בזה. והיינו שהזוהר מפקיע את חובת ההשתדלות ועל כן אין מדובר כאן בספק דאורייתא שחמור. מאידך הגיוני יותר לומר שעלינו לפשוט הספק עם הזוהר, ואז אילו מסיקים שאין להישמע לזוהר, אנחנו נשארים עם חיוב מהתורה להשתדל להניח כל היום גם בימי חוה"מ. ומ"ר רה"י כתב שגם ע"פ שיטת הרמב"ם וסיעתו יש לומר שידו שיש חיוב להניח פעם אחת ביום וז"ל: "לא מיבעיא לריטב"א הנ"ל שנקט שהחיוב הוא פעם ביום, אלא נראה שאף לשיטה שהחיוב הוא כל היום יש חיוב יתר בהנחה פעם ביום, וכפי שהובא לעיל מדברי ר' יונה, שסבר שהחיוב הוא כל היום ועם זאת כתב: "ומי שאינו מניח תפילין, יש עליו קרוב לשלש מאות עונשין בכל שנה" וכו' והיינו משום שיש חובה להניח ע"פ פעם ביום. ובגמרות שלנו (מנחות מ"ד). נאמר: "אמר רב ששת: כל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה", ופרש"י (ד"ה בשמונה): "ד' פרשיות יש בהן ואכל חדא קיימי תרי עשה". אך בשבלי הלקט (עניין תפילין) מצטט בשם רב יהודאי גאון כך: "עובר בשמונה עשה בכל יום" וכן הובא גרסה זו במקומות נוספים. וגם מזה נראה שאי הנחה במשך יום שלם היא ביטול עשה. וכך נראה גם מדברי הראשונים שלא גרסו תיבת "מעולם" במימרה דפושעי ישראל בגופם (ר"ה יז), וכפי שצייד הרא"ש (ר"ה פ"א סי' ה), ומדבריו יוצא שכאשר אדם יכול להניח תפילין ואינו מניח, הוא בכלל פושעי ישראל בגופם, ונראה דהיינו כשלא הניח יום שלם. וכעין זה הוא

ואולם, יש לדון מה המשקל ההלכתי של הזוהר, וכנודע שרבו בזה הדעות. וראיתי ביביע אומר בכמה מקומות (עיין במקורות המובאים במפתחות על ערך 'זהר') שלפי הב"י כאשר יש מחלוקת בין הזוהר לבבלי או לירושלמי יש להכריע כהש"ס, ואילו מתי שיש מחלוקת בין הזוהר לפוסקים (אפילו הראשונים) יש להכריע כהזוהר. וכנודע שזה גם תלוי בשאלה למי משייכים את הזוהר⁶⁷. וראיתי בספר כתרי ראש (עמ' תלב) שר' חיים מוולוז'ין כותב שהגר"א אמר שלעולם אין מחלוקת בין הש"ס לזוהר.

ומר"ר הרב שמואל טל שליט"א כתב על סוגיה זו: "אלא שנראה, שיש להפריד בין קדושת הזוהר ומעלתו, אשר אותה אין לתאר ואין לשער, שהיא קדש קדשים מפני כל הנשמות שמתגלות שם, כגון רעיא מהימנא ואף קודשא בריך הוא בכבודו ובעצמו - וכל זה פשוט וברור, ובין המשקל ההלכתי של הזוהר הקדוש. נראה שבנושא זה יש לסבור כדעת ר' יעקב עמדין וכו' פנחס מקוריץ וכחתם סופר (שו"ת ח"ד ליקוטים סי' נט ד"ה ומ"ש שהרב); ספר הזוהר התגלה ונכתב בתקופת הראשונים, אך בניגוד גמור לדעות המחקרים והחיצוניים שסוברים שזו יצירה מאוחרת - מדובר בהתגלות נשמות קדושות, וקדושת הזוהר ומעלתו הן עד כדי קביעה שהוא חלק עיקרי בתורה. ולכן נראה שמשקלו של הזוהר שקול לכך שאחד מן הראשונים יבוא ויטען שכך וכך אמר רשב"י, ואמנם נאמין לו שכך נתגלה לו בהתגלות נשמתו של רשב"י, אבל לא נוכל לתת לדבריו משקל של

הגדר של מצוות תפילה שגם בה יש שיעור תחתון מדאורייתא של פעם ביום ולצדו ציווי להוסיף כמה שיותר, וכפי שהתבאר במקום אחר, ועוד התבאר שם שזהו עיקרון ברמב"ם שגדרן של מצוות תדירות הוא פעם ביום, יעוין שם. וכעין זה הוא גם הגדר במצות ת"ת, שגם פה יש שיעור תחתון של פעם ביום... ולכן גם מי שמסיבות שונות לא הניח תפילין לק"ש ובתפילה ובשאר היום צריך לטרוח ולהתאמץ כדי להניח תפילין לפחות פעם ביום". עכ"ל. ויוצא שאם נאמר שדבריו אמת הם, יש חיוב גם לשיטת הסוברים שיש להניח כל היום, לפחות פעם ביום. ואין לומר שחיוב זה, מדרבנן הוא, (ונפ"מ שנעמיד זה מול איסור דרבנן של חילול האות, ואז יתכן יהיה לומר שב ואל תעשה עדיף) אלא נראה שיש לומר (ע"פ דברי מו"ר) שגם אותם ראשונים סוברים שהאופן המצומצם של חיוב דאורייתא הוא פעם אחת ביום.

67. מביור קל שביררתי עלו כמה כיוונים המובאים בפוסקים במקומות שונים: א. מדובר בעיבור נשמות, והיינו שבתקופת הראשונים היו צדיקים ענקים שישבו בבית מדרש ונתעברו בהם נשמות קדושות והדומיננטי שבהם הייתה נשמתו של רשב"י וכתוצאה מעיבור זה קיבלנו את הזוהר הק'. ב. יש מי שאומר שזה אכן הגיע במסורת (ואכן יש על כך קשיים רבים עד מאוד). ג. שיש בו כמה חלקים, חלקם באמת ע"י רשב"י וחלקם נוספו במהלך הדורות. ועוד.

דברי רשב"י שאומר את דבריו במכילתא או בגמרא, ולא נוכל להתבסס על דבריו לקביעת ההלכה. ועל כגון דא נאמר "לא בשמים היא". ועל כל פנים אין כל זה פוגע במאומה מקדושתו ומעלתו העצומה של ספר הזוהר שאין לשערה ולתארה. יש להוסיף, שאף אם יבוא אלינו רשב"י בכבודו ובעצמו וישאלנו מדוע אנו מניחים תפילין בחול המועד, נאמר לו שאפילו היה מתגלה אלינו הקב"ה בכבודו ושכינתו ושואלנו זאת, היינו עונים שכך היא ההלכה ו"לא בשמים היא". למעשה, זהו רצון ה' יתברך, ושמחה גדולה היא מלפניו לומר על בניו "נצחוני בניי" (ע"פ בבא ממציעא נט ע"ב). אמנם, יש מחלוקת בין גדולי ישראל בשאלה האם הזוהר יכול להכריע במחלוקות, במקומות שאין בהם הכרעה ברורה (ולענ"ד נראה שאף להכריע בספקות, אינו יכול, וכמבואר בשבת קד ע"א, שאפילו לפשוט ספקות אין נביא רשאי לחדש, וכ"ש שלא יכול לחדש הלכות, וכמו שכתב הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ט, ה"ד). אך מכל מקום, לענייננו נראה שאין זה משנה מפני שעל פי הנגלה יש אפשרות להכריע שיש להניח תפילין בחול המועד, כיון שכך משמע מהבבלי ומשלושת עמודי ההוראה. ולכן נראה להלכה כפסק הרמ"א בהגהה בסי' לא (סעיף ב): "וי"א שחול המועד חייב בתפילין... ולברך עליהם". אך, עדיין יש לדון בשאלת לא תתגודדו, שהיא שיקול חשוב, ויש ראייה לכך שלעיתים דוחה אף איסור כרת⁶⁸. ובאמת נראה שאין לנהוג כך בפרהסייה במקום שלא נהגו כך. ע"כ דברי מו"ר.

ומאחר ואיני יכול להכניס ראשי במחלוקת גדולה זו של גדולי הדורות בעניין היחס שלנו אל הזוהר והמשמעות ההלכתית שלו למעשה, וכן מה עושים כאשר יש מחלוקת בינו לבין הפשט. חשבנו ללכת על כיוונו של המשנה ברורה (או"ח לא ס"ק ח): "ועל כל פנים לענין ברכה בודאי יש להחמיר. גם קודם ההנחה יחשוב בדעתו אם אני מחוייב אני מניחן לשם מצוה ואם לאו אין אני מניחן לשם מצוה, ובזה יצא ידי כו"ע דאף להסוברים דחובה"מ אינו זמן תפילין אינו עובר על בל תוסיף כיון שאינו מכויין בהנחתם לשם מצוה ודאי וכל שכן שאין לחוש בזה לאיסור ולזול של אות חובה"מ דזה ג"כ אינו אלא במתכוין לשם מצוה כנ"ל". ואחר העיון נראה שהראשון שכתב סברא זו של עשיית תנאי הוא הריטב"א

68. ביבמות טו ע"א מסופר על מקוה בירושלים שכל טהרות שבירושלים היו נעשות על גביו, והמקוה היה פסול לדעת בית שמאי והכשירוהו. והגמרא מסבירה שאין בעייה של 'לא תתגודדו' במה שהרחיבו את עירוב המקואות, מפני ש"התם הרואה אומר לאפוישי מיא הוא דקא עביד". משמע שלולא התירוץ הזה, היה האיסור של לא תתגודדו דוחה אף לאו שלכרת של אכילת קדשים בטומאה.

(עירובין צו ע"א): "ואף על פי כן ראוי לחוש לדברי האומרים שאין זמן תפילין במועד ומניחן בלא ברכה מפני הספק, וליכא למימר דשמא אינו זמנן ועבר משום בל תוסיף דכל שעושה מפני הספק אין בו משום בל תוסיף כדברירנא במסכת ר"ה (טז ע"ב), ותדע דהא קי"ל דכל שלא בזמנו בעי כוונה והכא כן דעתו שאם אינו זמנן שלא תהא הנחה למצוה כלל". ע"כ. והיינו שלא עובר משום בל תוסיף אם עושה תנאי שאם אין חיוב להניח ההנחה שלו אינה לשם מצווה. ואומנם נכון שהריטב"א לא ראה את הזוהר ופסק כן אליבא דמחלוקת הראשונים. אולם חידוש הפרי מגדים (או"ח אשל אברהם לא [ומקורו מהמג"א]) שאפילו הזוהר יסבול תנאי זה: "עיינ מ"א... סימן כ"ט דאם מניחן שלא לשם מצוה אין מזלזל בחותם המלך, וא"כ יניח ויתנה אם חייב הריני מניחן לשם מצוה ואם לאו אין אני מניחן לשם מצוה".

ויש שכתבו שאין התנאי מספיק בכדי להינצל מחשש הזוהר: המור וקציעה (סי' כט וסי' לא) ובחזון עובדיה (שבת ח"ג עמ' ע') הביא כמה אחרונים שסוברים שאין התנאי מועיל והביא אחרונים שסוברים שהתנאי מועיל ולא הביע דעתו. וראה מה שכתב בשו"ת משכנות יעקב (סי' לז) וז"ל: "פש גבן לברורי עיקר הדבר שהחולקים האחרונים העמידו דבריהם עלינו, והם דברי הזוה"ק בשיר השירים. ותחילה אני שואל: לו יהיה שדעת רשב"י כן הוא, ואיך נניח דעת כל הפוסקים, ראשונים ואחרונים וראיות ברורות מן המכילתא וירושלמי וש"ס דילן המחייבים אותנו להניח בחול המועד, ונפרוק מעלינו עול תפילין אשר יש בהן שמנה עשין, מפני דעת הזוהר, עד שלא נעשה אפילו ספק מזה. וכבר כתבו כל הפוסקים דכל שעושה מחמת ספק אינו עובר בבל תוסיף, וא"כ אין לנו לחוש לחומר העונש שהחמיר רשב"י בזה, כיון שאנו עושין מחמת ספק, לא עדיף מאיסור בל תוסיף המפורש בקרא. וכיון שמכווין שאם אין בהן מצוה יהיה רק לשמרן בעלמא, הא אף בשבת מותר כה"ג מן התורה, אף למ"ד לאו זמן תפילין, דהא שרי להצילן, ואי הוי בהו איסור תורה לא הוי שרינן להצילן, אלא ודאי לא הוי רק איסור דרבנן המבואר בגמרא בעירובין להדיא. ואם כן לא יחרדו כ"כ מן העונש המוזכר בזוהר, ולא ילבש חרדה מביטול שמנה מצות עשה לדעת כל הפוסקים והמכילתא והירושלמי". ע"כ. ועיין עוד בספר פחד יצחק (תפילין בחוה"מ). ע"ש.

והביאור בעשיית התנאי הוא שנסביר את משל הזוהר כך: המלך הביא את הדיוקן המדומה⁶⁹ וכעבור זמן מביא את הדיוקן האמיתי. אכן כאשר האדם יודע בוודאי שהדיוקן האמיתי בידיים שלו, אם הוא ישתמש במדומה, הווי זלזול. אולם אם האדם מסופק בנוגע לדיוקן, אם הוא משתמש בו אין זה זלזול בדיוקן האמיתי שכן עושה זאת מתוך ספק. והוא הדין בנמשל מאחר והאדם מעוניין להניח תפילין מתוך שהוא מסופק האם הדיוקן אכן נמצא איתו אם לאו, ואף הדעת נוטה לכך שיותר נראה שהדיוקן נמצא אצלנו רק ביר"ט ולא בחוה"מ, לכן כאשר הוא משתמש בדיוקן המדומה אין זה זלזול בדיוקן האמיתי. פשוט בעיני המלך שאילו האדם היה יודע בתורת וודאי שהדיוקן האמיתי של המלך אכן נמצא, הוא לא היה משתמש בדיוקן המדומה. לכן אדרבה, ישמח את המלך שאנחנו מתאמצים להישאר נאמנים אליו ולא מבטלים את השימוש בדיוקן שלו (שכן יש לשימוש זה משמעות רבה בעבודת המלך). ונראה שחשש הזוהר הוא על פי מה שאמרו חז"ל שהמבזה את המועדות אין לו חלק לעולם הבא, אולם אם לא עושה זאת מתוך זלזול אלא מתוך ספק ורוצה לצאת ידי חובת הפוסקים, לא זה הוא הזלזול המדובר.

ולפי זה יוצא כאן ספק ספיקא: מסתבר יותר לומר כדברי האומרים להניח, ואף אם תרצה לומר שאין להניח שמא התנאי מועיל.

ויש שבכל זאת לא רצו לסמוך על התנאי משום שיש כאן מעין 'פירוקא לסכנתא לא עבדינן' והיינו שיש כאן סכנה שהזוהר כתב שהוא 'בר קטולא'. אולם למעשה נראה שאין לחוש לזה, כיוון שס"ס מנגד עומד ספק דאורייתא (וכמו שכתבתי למעלה בהערה) ועוד, יש לציין כנגד 'סכנת הזוהר' שלכאורה אם אכן נאמר שיש חיוב להניח בחוה"מ, מעבר לכך שהווי דאורייתא, איתא במנחות (מא ע"א) "דמלאכא אשכחי' לרב קטינא דמיכסי סדינא, אמר ליה: קטינא, קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה? אמר ליה: ענשיתו אעשה? אמר ליה: בזמן דאיכא ריתחא ענשינן". ע"כ. והיינו שיש לחשוש משום סכנה של עונש בשעת רתיחה. ואם נאמר שמדובר כאן בביטול ח' עשה, ממילא סכנתא גם לאידך גיסא⁷⁰. ועוד, שאם נבוא לעיין בדברי הזוהר, מה שכתב 'בר קטולא' אינו אלא במשל על עבד המלך שאם מזלזל בחותם חייב מיתה, אולם בנמשל לא כתב שמי שמניח תפילין בחוה"מ חייב מיתה, ומאוד לא

69. חלילה להפחית מקדושת התפילין באמירה שהן דיוקן מדומה, אלא הכוונה שההתאמה שלהם לזמן הזה פחות שייך.

70. וזה סיום דבריו של המשכנות יעקב עם מעט נופך, ודו"ק.

מסתבר שמי שיניח תפילין משום שרוצה לעשות רצון המלך, שיענש על כך. ובאמת לא תמיד אנחנו משווים את המשל בנמשל בכל הפרטים.

וכתב מו"ר הרב רועי סיטון: "ועוד יש להוסיף, שאף שהזוהר נקט לשון חריפה, מכל מקום במקומות נוספים מצאנו שבזוהר נקט לשון חריפה, אף שבדברי הפוסקים נראה שאין בכך חומרא כה גדולה, ועל כרחנו שכך הוא סגנונו של הזוהר שמעצים את חומרת האיסור, אף שבדברי הפוסקים הדברים אינם כה חמורים".

וניתן לכך מספר דוגמאות⁷¹:

בזוהר (בלק, קפו.) כתוב מי שמברך בידים מזוהמות 'חייב מיתה'. ובב"ח (סי' ד) הביא בשם ספר תולעת יעקב שהביא מהזוהר שמי שמהלך ד' אמות בלא נטילת ידים שחרית 'חייב מיתה'.

וכן בזוה"ק (וילך רפה; רפו.) החמיר מאוד במי שלא עונה אמן, וכתב שאדם כזה מגיע למדור התחתון ביותר של גיהנום, ואובד, ולא עולה משם לעולם. וודאי שאי אפשר להבין דברים אלו כפשוטם, שהלא בחז"ל לא מצאנו עונש כה חמור בדבר זה, שכלל לא הוזכר בגמרא כעבירה.

וכן בזוהר הקדוש (ויקהל, רטו:) כתב דברים חמורים מאוד על מי שאוכל קודם התפילה, וז"ל: 'ואי אכיל עד לא צלי צלותיה לאתישבא דמא על אתריה הא איהו כמנחש ומעונן... ודא איהו כמאן דפלח לאלהים אחרים'. ולכאורה איך יתכן על פי זה להתיר לאדם חלש לאכול, והלא זה דבר חמור מאוד, אלא על כרחך אין זה אלא כשעושה במרד, אבל כשעושה לשם שמים – שרי. והוא הדין לנדון דידן.

ויש להוסיף את דבריו החמורים של הזוהר (ויקהל, ריד:): לגבי מי שנקבר בארון אם לא שמר בריתו כראוי שמוציאים אותו מכלל "אדם", ומכלל אלו שמיועדים לחיי עולם, ומכניסים אותו לגיהנום ולא יוצא ממנו לעולמים! וכו'.

71. וכתב בהערה הרב רועי: "דוגמאות אלו באות לשבר את האוזן ולקרב את הסברה ללב, שכמו שיש דברים שפשוט לנו שיש להקל ברמה ההלכתית, ובכ"ז איננו חוששים מהזוהר, למרות הדברים החריפים שהוא כותב על מי שנוהג כך, נוכל לעשות כן גם בעניין תפילין דחוח"מ. הא למדת שככל הנראה זו דרכו של הזוהר, ללמד אותנו מעלת הדברים, ולהראות שבבחינות מסוימות דברים שהיו נראים בעניינו כקלים, ברמות רוחניות מסוימות נחשבים הם לדברים חמורים. ולא יעלה על הדעת שאכן מי שמברך בידיים מזוהמות חייב מיתה כפשוטו וזה הדין שלו כלפי שמייה".

ובספר שרשי מנהג אשכנז (עמ' 240) הביא מדברי הזוהר הקדוש (ויקרא, יא) שאומר שמי שלא מכוין את הכוונות האמורות שם בכתיבת שם ה' – פוגם בשם ה', וטוב לו שלא נברא.

והביא שם עוד (אחרי מות עה.) מדברי הזוהר הקדוש שתלמידי חכמים שמשמשים מיטותיהם בשאר ימות השבוע (מלבד שבת) כביכול פוגמים בכלה העליונה, ועל זה כתוב "ערות כלתך לא תגלה". ועל כרחנו שהזוהר מדבר בבחינות מסוימות, אך לא כפשוטו ממש. והכי נמי לנדון דידן⁷². ע"כ דברי הרב רועי.

פסיקת הלכה

מו"ר רה"י הרב שמואל טל שליט"א כתב להניח תפילין עם ברכה בצנעה. והגרע"י כתב שאין להניח תפילין בחוה"מ, ובילקוט יוסף (הלכות תפילין סימן לא מהדורת תשס"ד עמ' תעא) כתב "ויש המתחכמים ומניחין תפילין שלא לשם מצווה, וממילא יוצאים ידי חובת האור זרוע והתוספות⁷². ויש שעושים תנאי, אם יש חיוב להניח תפילין הרי הוא מתכוון לצאת בהם ידי חובתו ואם לאו הרי הן רצועות בעלמא. אולם אין לעשות כל זה, אחר שבזוהר הקדוש החמיר בזה ואמר שחייב מיתה, וגם האשכנזים כשבאו לארץ החמירו בזה".

ובספר שרשי מנהג אשכנז (עמ' 890) כתב להביא רשימה של 20 תמידי חכמים מובהקים מהדור שלנו שיש עליהם עדויות שהניחו תפילין בחוה"מ וביניהם הרב חיים פנחס שיינברג (ראש ישיבת תורה אור בירושלים בעל 'טבעת החושן') ור' מנחם מנדל זאקס (חתנו של החפץ חיים וראש ישיבה בראדין), ר' איסר זלמן מלצר (בעל 'אבן האזל'), ר' אליעזר יהודה פינקל (ראש ישיבת מיר, בעל 'דברי אליעזר'), ר' אלעזר מנחם מן שך (בעל 'אבי עזרי'), ר' יהושע ישעיה נויבירט (בעל 'שמירת שבת כהלכתה'), ר' מנשה קליין (בעל משנה הלכות), ור' שלמה זלמן אויערבאך.

ומו"ר הרב רועי שלמדתי עמו סוגיה זו, כתב: "כאשר שוקלים את הדברים להלכה, על פניו דברי המחייבים מסתברים יותר, ולכאורה ראוי להצריך להניח. מאידך המנהג הרווח כיום בארץ ישראל הוא שלא להניח, ויש לנו כלל ש"כ כל מקום שהלכה רופפת בידך – הלך אחר המנהג". כך שאם נניח שהלכה זו רופפת

72. ויש להעיר שאילו אכן היה מדובר רק באור זרוע והתוספות, אכן היינו מודים לרב ילקוט יוסף. אולם כפי שביארנו לעיל, מדובר ברשימה נכבדת של ראשונים, בניהם הרמב"ם והרא"ש. אם כן, נראה שהתמונה אחרת מאשר לצאת ידי חובת האור זרוע והתוספות.

בידינו – אין חובה להניח תפילין בחול המועד. אולם אם נניח שהלכה זו אינה רופפת בידינו, אלא ישנה נטייה משמעותית לכך שצריך להניח תפילין בחול המועד – ממילא אין כלל זה נוהג⁷³. ולענ"ד בנדון דידן ישנה נטייה משמעותית לכך שצריך להניח תפילין בחול המועד, וכפי שהתבאר.

ובשאלה אם לברך או לא, נלע"ד שלכאורה נכון יותר להניח בלא ברכה, עם התנאי שהזכיר המשנ"ב, ובכה"ג יוצא מכל חשש. ואף לגבי החשש לדברי הזוהר, הו"ל ספק ספיקא – שמא צריך להניח תפילין בחול המועד, ואף את"ל שאין צריך – שמא תנאי זה מועיל גם לדברי הזוהר, וכמו שנקטו הרבה אחרונים. ובפרט שכפי שכתבנו, נראה שגם על פי הזוהר החשש הוא רק באופן שעושה כן מתוך זלזול במועד, אולם אם עושה כן מחמת ספק – וחושש לאידך גיסא מזלזול במצות תפילין – לא נכנס בחשש זה, ובפרט אם עושה את התנאי הנ"ל. ואם מברך לכאורה מלבד השיקול של סב"ל, מפסיד גם כן את היכולת לעשות את התנאי הנ"ל, שכן לא מסתבר שיעשה תנאי שהתפילין הן רצועות בעלמא, ויברך עליהן. עכ"ל הרב רועי.

ולעניין הלכה למעשה, מאחר וסוגיה זו מלאת זיקה לסוגיות נוספות כמו היחס בין הזוהר והקבלה להלכה, וכן היחס למנהג, וכן לשאלה האם קיבלנו הוראות מרן ועוד. על כן, יש לשאול שאלת רב אישית או לחקור גם סוגיות אלו כראוי בעיון בכדי להגיע להלכה למעשה. אולם ליבי אומר לי כדברי הרב רועי דלעיל, ובזה אומנם 'מתחכם' אך לשם שמים. ויהי רצון שאיך שלא ננהג, יהיו כל מעשנו לשם שמים!

73. ונראה לי שכוונת הדברים: שכיוון שגם מפשט הלשון שבתות ויר"ט, נשמע שאין חוה"מ בכלל, וגם מהירושלמי יש ראייה שאלה שדחו אותה נדחקו מאוד, וכתבנו מה להשיב להם, ועל ידי זה, זה שופך אור על הסוגיה בבבלי במועד קטן להסביר שיש משם ראייה (על אף שאפשר לדחות), וגם מכך שרוב מוחלט של הראשונים (ובניהם שני עמודי הוראה – הרמב"ם והרא"ש) כותבים שיש להניח תפילין בחוה"מ.